

Jaarverslag MOS

november 2007

oktober 2008

**MOS is een initiatief van de Vlaamse overheid
(afdeling Milieu-integratie en -subsiëringen)
de vijf Vlaamse provincies en de
Vlaamse Gemeenschapscommissie**

1.	Evaluatieverslag	3
2.	Aantal vestigingsplaatsen in 2008	4
3.	Aantal MOS-scholen	5
3.1	Nieuwe MOS-scholen in 2008	5
3.2	Aantal MOS-scholen 1998-2008	6
3.3	Aantal MOS-scholen per onderwijsniveau	7
3.4	MOS-scholen per provincie en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8
3.4.1	MOS-scholen in de provincie Antwerpen	9
3.4.2	MOS-scholen in de provincie Limburg	10
3.4.3	MOS-scholen in de provincie Oost-Vlaanderen	11
3.4.4	MOS-scholen in de provincie Vlaams-Brabant	12
3.4.5	MOS-scholen in de provincie West-Vlaanderen	13
3.4.6	MOS-scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	14
4.	Streefcijfers en stand van zaken 2008	15
5.	Het logo	16
5.1	Aantal logoscholen in 2008	17
5.1.1	Logolaureaten in 2008 in de provincie Antwerpen	18
5.1.2	Logolaureaten in 2008 in de provincie Limburg	20
5.1.3	Logolaureaten in 2008 in de provincie Oost-Vlaanderen	22
5.1.4	Logolaureaten in 2008 in de provincie Vlaams-Brabant	25
5.1.5	Logolaureaten in 2008 in de provincie West-Vlaanderen	27
5.1.6	Logolaureaten in 2008 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	30
5.2	Aantal logoscholen 1998-2008	31
6.	De groene vlag	33
7.	Aan het werk	35
7.1	Provincie Antwerpen	35
7.1.1	Studie-, vormingsdagen en netwerking	35
7.1.2	Populaire MOS-acties en -maatregelen	36
7.1.3	Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst	37
7.2	Provincie Limburg	40
7.2.1	Studie-, vormingsdagen en netwerking	40
7.2.2	Populaire MOS-acties en -maatregelen	41
7.2.3	Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst	41
7.3	Provincie Oost-Vlaanderen	43
7.3.1	Studie-, vormingsdagen en netwerking	43
7.3.2	Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst	44
7.4	Provincie Vlaams-Brabant	46
7.4.1	Vlaams-Brabant investeert in MOS	46
7.4.2	MOS-tornooi	47
7.4.3	Goede praktijkvoorbeeld	48
7.5	Provincie West-Vlaanderen	49
7.5.1	Aanpak	49
7.5.2	Promotie, uitbouw netwerk en vormingen	49
7.5.3	Milieuwinst en educatieve winst	50
7.6	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52
8.	Educatief materiaal	54
8.1	Overzicht	54
8.2	De draagkracht voorbij	55
8.3	Themapakket water	55
8.4	MOSkei: MOS, Kwaliteit en Eigenheid (herwerking)	55
8.5	MObi-liSt – inventarisatie van schoolmobiliteit (herwerking)	56
9.	MOSterd	57
10.	MOS-website en campagnewebsite 'Dikke-truiendag'	58
11.	Conclusies	59
	Colofon	61

1. Evaluatieverslag

MOS (Milieuzorg Op School) is een milieuzorgproject van de Vlaamse overheid (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Milieu-integratie en –subsiëringen, Dienst Doelgroepenbeleid, Natuur- en Milieueducatie, Cel MOS), de vijf Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Meer dan tien jaar geleden – *september 1997* - nam de cel Natuur- en Milieueducatie en – Informatie van de afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap het proefproject *Groene School* over van de Vrije Universiteit Brussel. Groene School was een project voor het secundair en hoger onderwijs dat de VUB in opdracht van de Cel NME&I had uitgewerkt.

In 2001 startte de afdeling met MOS, een samenwerkingsproject voor het basisonderwijs van de Vlaamse overheid met de vijf Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie. In 2002 breidde die samenwerking zich uit naar het secundair en hoger onderwijs.

Sinds september 2002 zijn *Groene School* en “MOS voor het basisonderwijs” dan ook samengesmolten tot MOS (Milieuzorg Op School).

Op 8 juli 2005 gaf de Vlaamse Regering, op initiatief van Kris PEETERS, toenmalig Vlaams minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, haar goedkeuring aan de verlenging van MOS tot 31 augustus 2010.

De overeenkomst tussen de Vlaamse overheid met elk van de vijf provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie bepaalt dat de bevoegde minister jaarlijks een dienstbevel voor de verdere uitvoering van MOS ondertekent. Om dat te bekomen, wordt er een verslag opgemaakt. In dat verslag wordt het project kwantitatief en kwalitatief geëvalueerd en geadviseerd door de begeleidingscommissie van MOS.

Dit jaarverslag is het resultaat van die evaluatie.

MOS helpt scholen om een eigen milieuzorgsysteem uit te bouwen. Kinderen en jongeren werken samen met het schoolpersoneel aan verscheidene milieuthema's en een duurzame school. De hele school werkt mee: vooral leerlingen en leerkrachten, maar ook de directie, het onderhoudspersoneel, het administratieve en technische personeel én de ouders. In de lessen, op schoolniveau en in de schoolomgeving maakt de hele schoolbevolking werk van natuur- en milieusparend gedrag.

Een belangrijk doel van het project is dat kinderen en jongeren de vereiste bekwaamheid opdoen om als toekomstige burgers zelf verantwoordelijkheid op te nemen voor een milieuvriendelijke en duurzame samenleving. MOS benadrukt en blijft uitdagingen poneren om de educatieve aanpak op scholen te vernieuwen en het zelfsturende vermogen van leerlingen te versterken. Want pas dan kan een door kritische mensen gedragen en ecologisch verantwoorde toekomst realiteit worden.

Een duurzaam beheerde MOS-school realiseert bovendien, naast deze educatieve winst, een concrete milieuwinst en een reële kostenbesparing.

2. Aantal vestigingsplaatsen in 2008

Het aantal scholen in Vlaanderen en Nederlandstalige scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest varieert voortdurend door fusies, splitsingen en sluitingen.

Bij de telling gaan we niet uit van het aantal hoofdscholen, maar van het aantal *vestigingsplaatsen*. De ervaring leert immers dat het voornamelijk vestigingsplaatsen zijn die (eventueel onder invloed van een scholengroep, scholengemeenschap of hoofdschool) in het MOS-project stappen.

Voor het jaarverslag 2008 gaan we uit van een totaal van **5163** vestigingsplaatsen.

Vestigingsplaatsen				
	basis	secundair	hoger	Totaal
Antwerpen	940	392	16	1348
Limburg	534	171	10	715
Oost-Vlaanderen	877	292	10	1179
Vlaams-Brabant	528	156	7	691
West-Vlaanderen	745	250	12	1007
Brussels Gewest	170	48	5	223
totaal	3794	1309	60	5163

3. Aantal MOS-scholen

Een school of vestigingsplaats wordt MOS-school wanneer de directie een milieubeleidsverklaring ondertekent. De school bevestigt hiermee dat ze in het project stapt en dus op een educatieve manier aan milieuzorg wil werken. Zij kan vanaf dat moment een beroep doen op praktische en inhoudelijke ondersteuning en begeleiding.

Op 1 oktober 2008 tellen wij **3510** MOS-scholen. Dat is **68%** van de scholen in Vlaanderen en de Nederlandstalige scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

3.1 Nieuwe MOS-scholen in 2008

Tegenover 2007 betekent 68% een groei van **5%** of **249** scholen.

Nieuwe MOS-scholen in 2008				
	basis	secundair	hogeschool	totaal
Antwerpen	64	13	-	77
Limburg	18	7	-	25
Oost-Vlaanderen	48	18	-	66
Vlaams-Brabant	3	11	-	14
West-Vlaanderen	23	15	-	38
Brussels Gewest	26	3	-	29
totaal	182	67	0	249

Hogescholen zijn geen prioriteit meer voor MOS. Dat blijkt ook duidelijk uit de cijfers. Voor hen is er nu Ecocampus. Met dat nieuwe project wil de Vlaamse overheid de continuïteit van milieuzorg in het formele onderwijs garanderen.

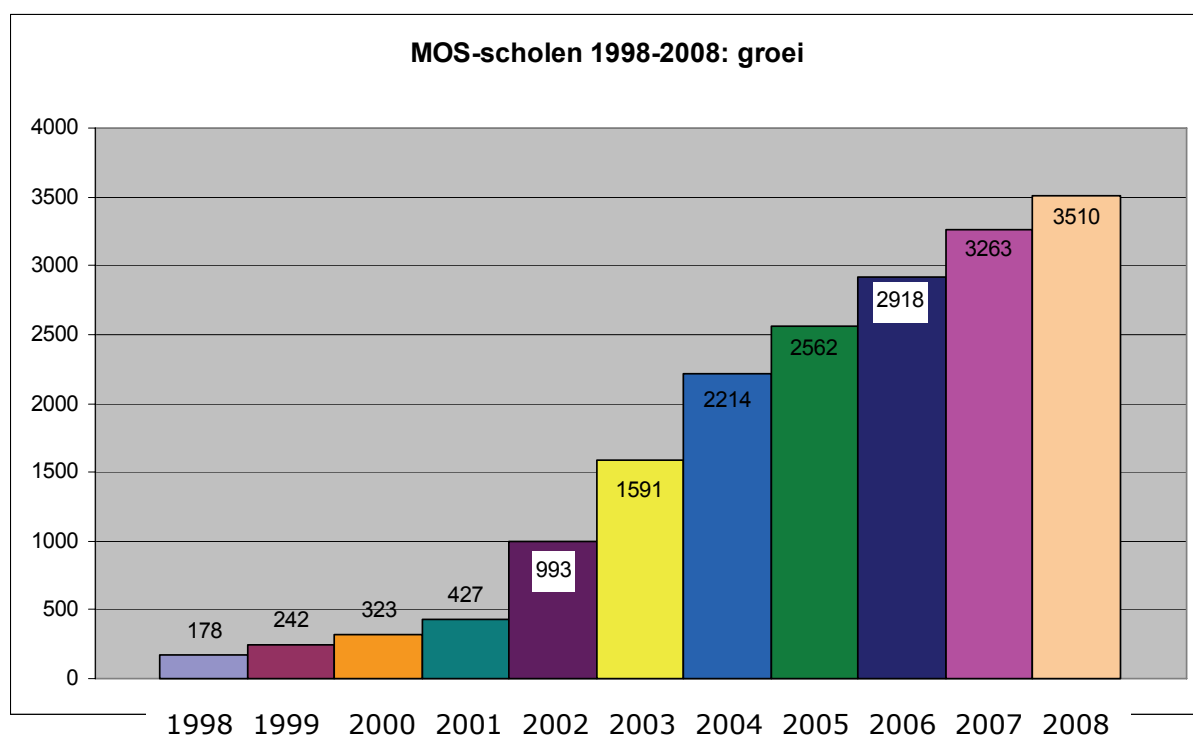
Ecocampus is het logische vervolg op MOS. Door MOS zijn heel wat studenten vertrouwd met milieuzorg. Het is dan ook belangrijk dat die inspanningen een vervolg krijgen in het hoger onderwijs. Omdat het hoger onderwijs qua werking en structuur fundamenteel verschilt van het basis- en secundair onderwijs heeft de afdeling Milieu-integratie en – subsidiëringen Ecocampus ontwikkeld. Daar waar MOS zich eerder richt tot de leraren en onderwijzers, richt Ecocampus zich in de eerste plaats tot de milieucoördinatoren en beleidsverantwoordelijken.

Naar analogie met de MOS-begeleiders worden er zeven Ecocampusbegeleiders voorzien. Zij worden gehuisvest bij de vijf associaties van het hoger onderwijs. Op die manier kunnen ze alle hogescholen en universiteiten optimaal bereiken. Daarnaast zorgt de centrale Ecocampuscoördinatie voor de sturing van het project. Ze verspreidt initiatieven en ideeën. De overeenkomst werd afgesloten voor een periode van drie jaar. Gedurende die periode zal Ecocampus werken binnen drie actiedomeinen: interne milieuzorg, milieuzorg in de curricula en milieuzorg in het studentenleven.

MOS blijft wel haar contacten met de lerarenopleidingen onderhouden. Het zijn namelijk de toekomstige leraren die later met milieuzorg op school te maken zullen hebben. De MOS-coördinatie en de Ecocampus-coördinatie zitten geregeld samen en agenda's en verslagen van de respectieve begeleidingscommissies worden uitgewisseld.

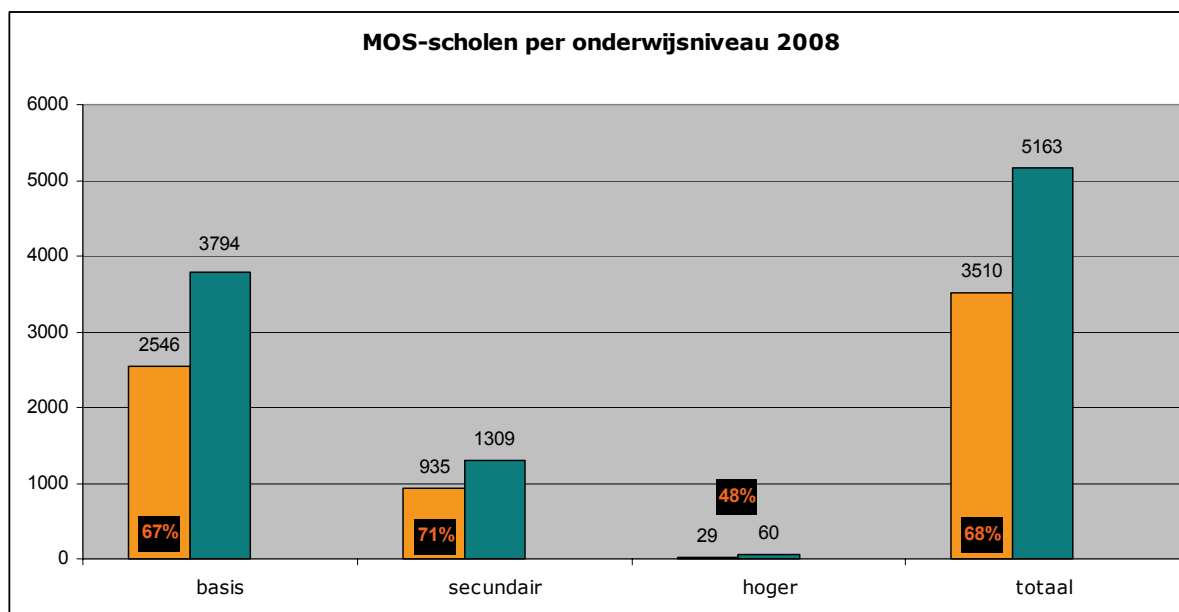
3.2 Aantal MOS-scholen 1998 – 2008

MOS-scholen 1998 – 2008									
Jaar	Aantal MOS-scholen ¹							%	
1998								178	14%
1999								242	19%
2000								323	25%
2001								427	33%
	basis		secundair + hoger				totaal		
2002	437	11%	556		41%		993	19%	
2003	977	25%	614		45%		1591	30%	
	basis		secundair		hoger				
2004	1484	38%	704	55%	26	35%	2214	42%	
2005	1775	46%	759	59%	28	34%	2562	49%	
2006	2073	54%	815	64%	30	45%	2918	57%	
2007	2364	62%	868	67%	31	53%	3263	63%	
2008	2546	67%	935	71%	29	48%	3510	68%	

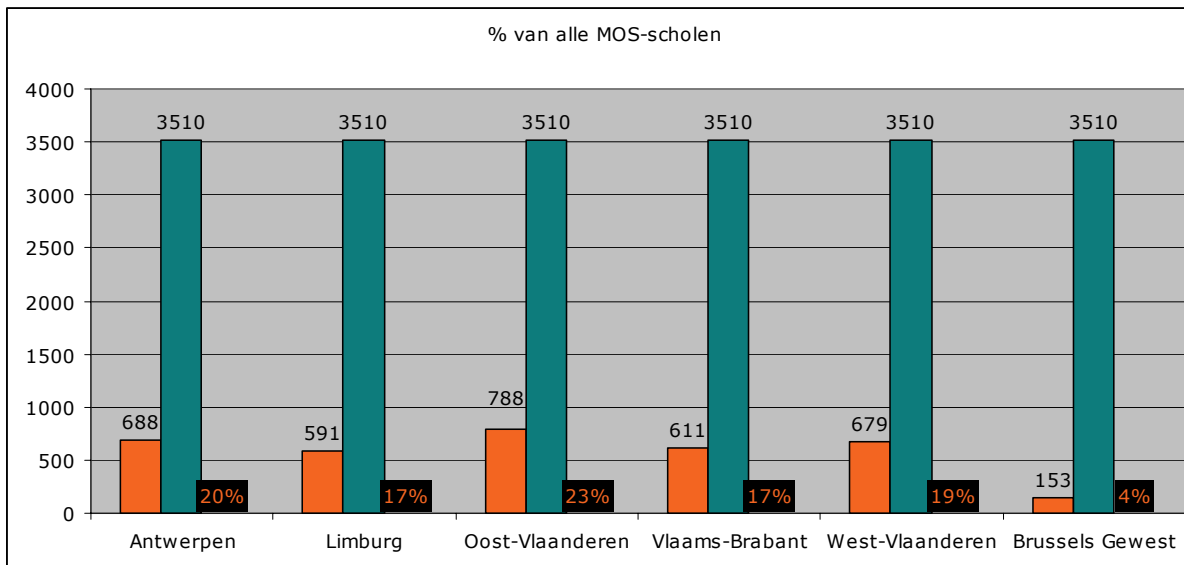
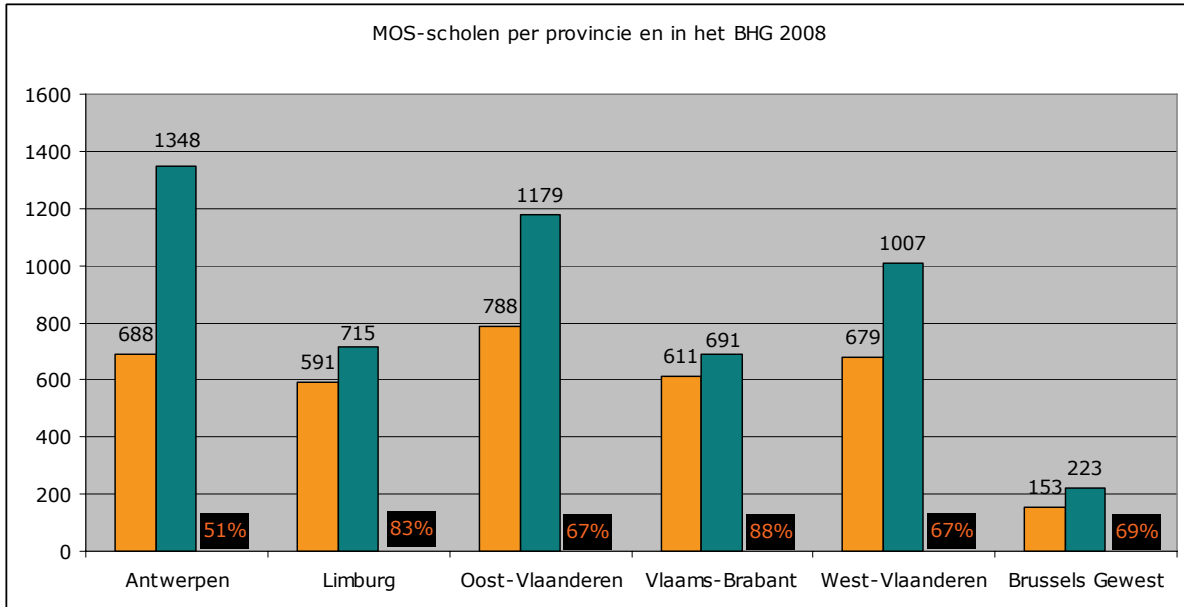

¹ Van 1998 tot 2001 bestond enkel het project Groene School voor secundaire en hogescholen.

3.3 Aantal MOS-scholen per onderwijsniveau

3.4 MOS-scholen per provincie en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

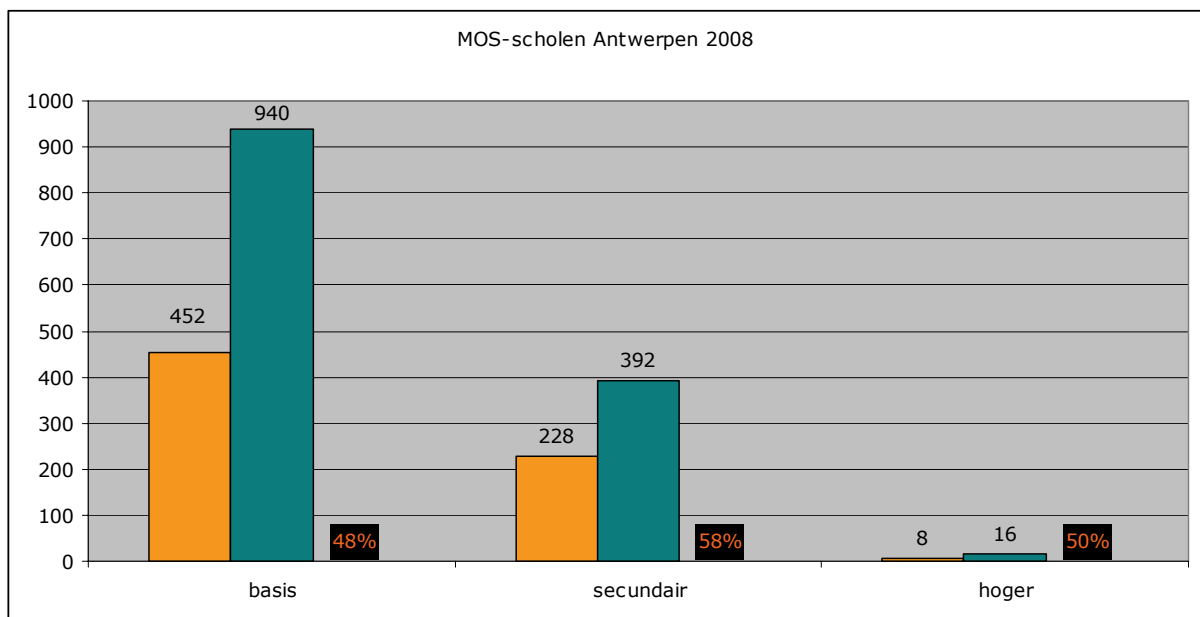

3.4.1 MOS-scholen in de provincie Antwerpen

In de provincie Antwerpen zijn er **1348** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **688** van hen, dat is **51%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in de provincie Antwerpen (01/10/2008)		
Basis	452	48%
Secundair	228	58%
Hoger	8	50%
Totaal	688	51%

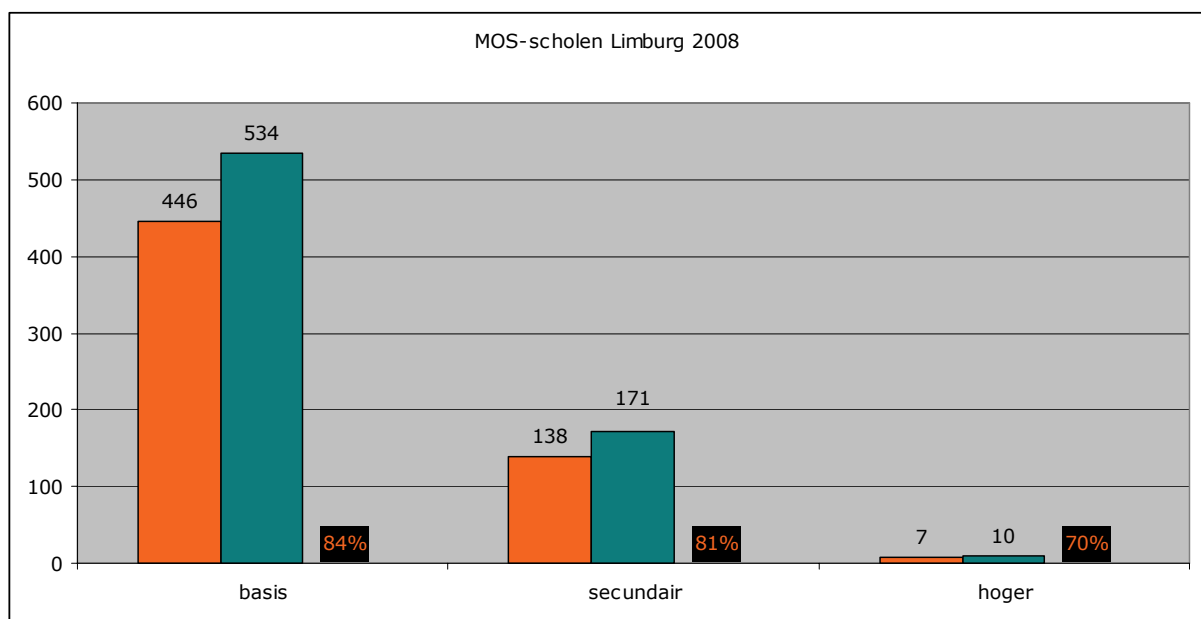

3.4.2 MOS-scholen in de provincie Limburg

In de provincie Limburg zijn er **715** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **591** van hen, dat is **83%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in de provincie Limburg (01/10/2008)		
Basis	446	84%
Secundair	138	81%
Hoger	7	70%
Totaal	591	83%

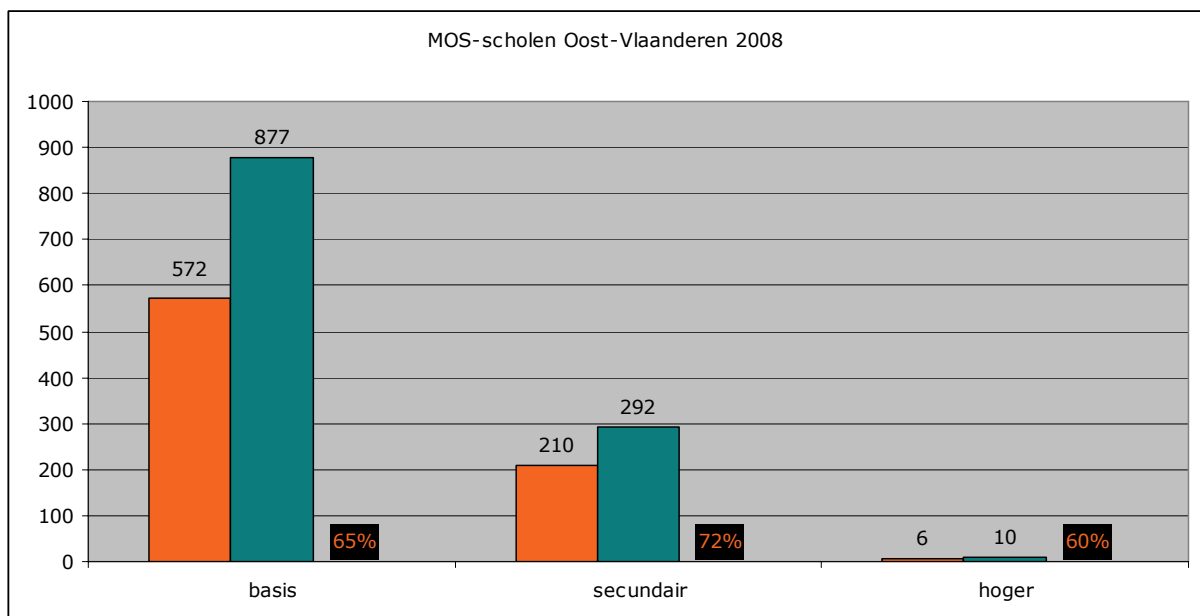

3.4.3 MOS-scholen in de provincie Oost-Vlaanderen

In de provincie Oost-Vlaanderen zijn er **1179** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **788** van hen, dat is **67%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in de provincie Oost-Vlaanderen (01/10/2008)		
Basis	572	65%
Secundair	210	72%
Hoger	6	60%
Totaal	788	67%

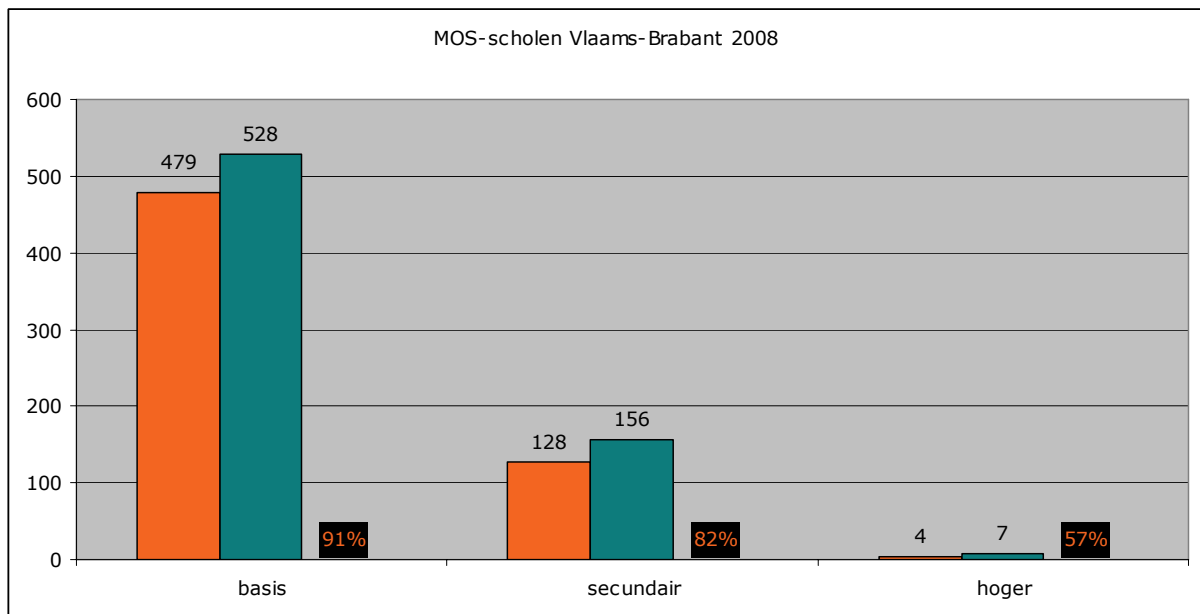

3.4.4 MOS-scholen in de provincie Vlaams-Brabant

In de provincie Vlaams-Brabant zijn er **691** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **611** van hen, dat is **88%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in de provincie Vlaams-Brabant (01/10/2008)		
Basis	479	91%
Secundair	128	82%
Hoger	4	57%
Totaal	611	88%

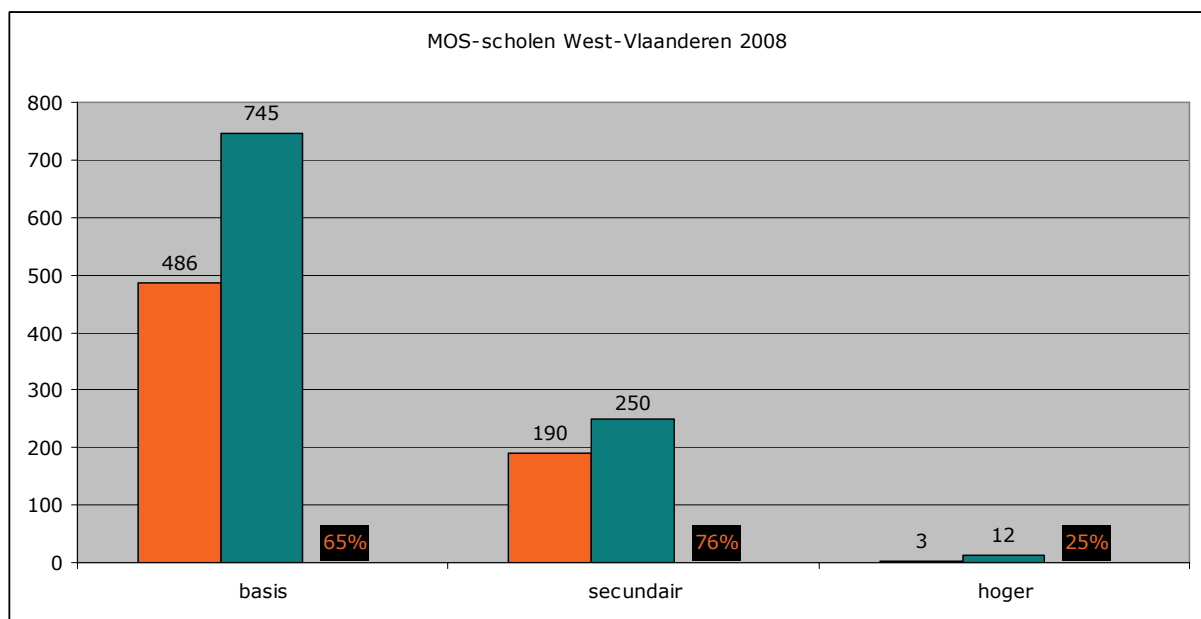

3.4.5 MOS-scholen in de provincie West-Vlaanderen

In de provincie West-Vlaanderen zijn er **1007** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **679** van hen, dat is **67%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in de provincie West-Vlaanderen (01/10/2008)		
Basis	486	65%
Secundair	190	76%
Hoger	3	25%
Totaal	679	67%

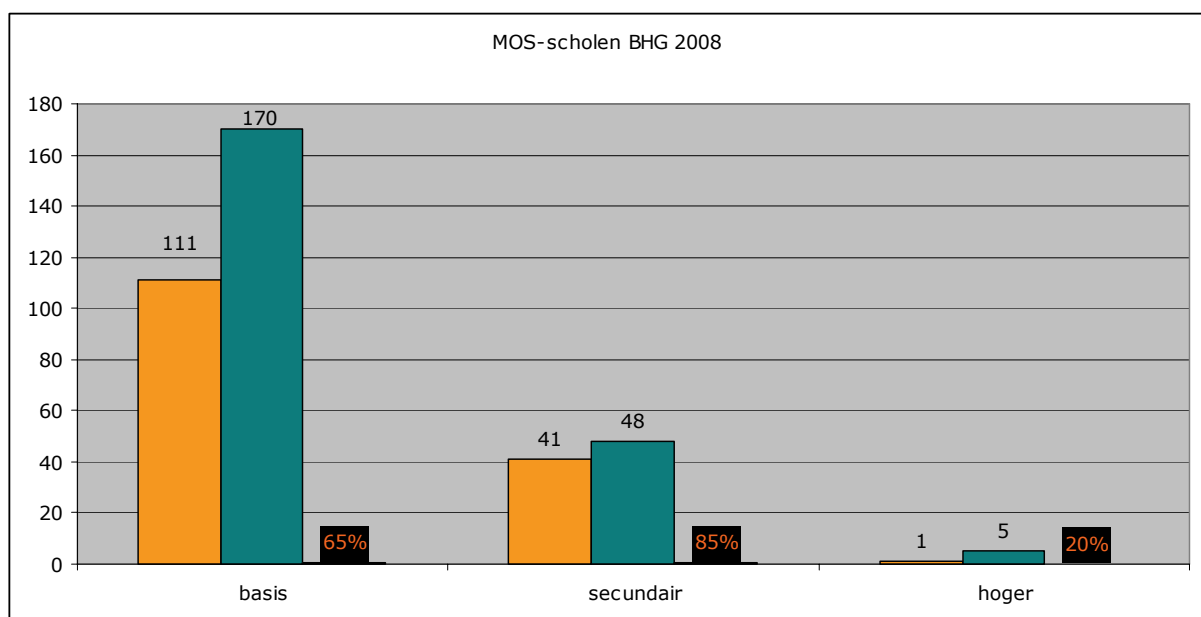

3.4.6 MOS-scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn er **223** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2008 hebben **153** van hen, dat is **69%**, een milieubeleidsverklaring ondertekend.

MOS-scholen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (01/10/2008)		
Basis	111	65%
Secundair	41	85%
Hoger	1	20%
Totaal	153	69%

4. Streefcijfers en stand van zaken 2008

De opdrachthouders (de vijf Vlaamse provincies en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) engageren zich om MOS in het basis-, secundair en hoger onderwijs te implementeren. De verbintenis houdt in dat tegen 31/08/2010 de opdrachthouders *ernaar streven* dat een bepaald aantal basisscholen en secundaire scholen

- een milieubeleidsverklaring (MBV) hebben ondertekend
- een dossier hebben *ingediend* om logo 1, logo 2 of logo 3 te behalen

Dat aantal scholen is vastgelegd in het contract. De hogescholen worden hier bij de secundaire scholen bijgeteld. De cijfers betreffen *hier* dus het aantal logo – *aanvragen*, niet het aantal behaalde logo's. Ook die scholen krijgen van de begeleiders immers de nodige ondersteuning.

GROEN gekleurd = streefdoel van 2010 nu al bereikt.

Streefcijfers LOGO-AANVRAGEN (cumulatief)								
Streefdoel cijfers 31/08/2010								
	MBV		dossier indienen		dossier indienen		dossier indienen	
	basis	sec+hog	logo 1		logo 2		logo 3	
	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog
ANT	443	191	286	110	110	42	44	17
LIM	431	151	286	110	110	42	44	17
OVL	443	191	286	110	110	42	44	17
VBR	440	138	286	110	110	42	44	17
WVL	443	191	286	110	110	42	44	17
BRU	145	43	94	34	36	14	14	6
totaal	2345	905	1524	584	586	224	234	91
Stand van zaken 01/10/2008								
	MBV		ingediende dossiers		ingediende dossiers		ingediende dossiers	
	basis	sec+hog	logo 1		logo 2		logo 3	
	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog
ANT	452	236	197	143	106	87	48	36
LIM	446	145	228	90	122	63	42	28
OVL	572	216	273	148	191	86	100	34
VBR	479	132	161	88	75	59	22	25
WVL	486	193	271	130	169	76	99	33
BRU	111	42	50	24	23	14	3	2
totaal	2546	964	1180	623	686	385	314	158

5. Het logo

Het logo is een kwaliteitslabel dat aangeeft dat de school in een educatief proces stapt, systematisch acties organiseert en inspanningen levert om zoveel mogelijk schoolleden voor milieuzorg te sensibiliseren. Scholen moeten minstens één jaar aan milieuzorg werken om een logo te kunnen halen.

Het logo bestaat uit drie delen. De school bepaalt zelf het tempo waarop ze de drie delen wil behalen. Dat hoeft helemaal niet in drie jaar te gebeuren. De criteria om een eerste, tweede of derde logo te behalen zijn dezelfde, maar de eisen worden steeds hoger.

Een provinciale jury beoordeelt de aanvragen van logo 1 en logo 2. De gewestelijke logocommissie bevestigt die beslissingen.

De gewestelijke logocommissie beoordeelt de aanvragen van logo 3. De criteria die de respectieve jury's hanteren zijn nauwkeurig uitgewerkt in indicatorenlijsten:

Basisonderwijs: zie "Toelichting voor het aanvragen van het MOS-logo basisonderwijs"

- betrokkenheid van de leerlingen
- een breed draagvlak
- integratie in de schoolcultuur

Secundair onderwijs: zie "MOS-leidraad secundair" en MOSKEI (MOS: Kwaliteit en Eigenheid), een zelfevaluatieprogramma.

- visie en planning
- betrokkenheid
- communicatie
- verankering
- milieuwinst en educatieve winst

5.1 Aantal logoscholen in 2008

Logolaureaten juni 2008					
		logo 1	logo 2	logo 3	TOTAAL
Basisonderwijs	Antwerpen	33	14	12	59
	Limburg	33	14	8	55
	Oost-Vl.	37	23	23	83
	Vl.-Brab.	26	20	4	50
	West-Vl.	23	18	25	66
	Brussel	17	6	1	24
	totaal	169	95	73	337
Secundair	Antwerpen	11	16	6	33
	Limburg	9	4	4	17
	Oost-Vl.	6	5	-	11
	Vl.-Brab.	1	7	1	9
	West-Vl.	12	6	-	18
	Brussel	5	2	-	7
	totaal	44	40	11	95
hoger onderwijs	Antwerpen	-	-	-	-
	Limburg	1	1	-	2
	Oost-Vl.	-	-	-	-
	Vl.-Brab.	-	-	-	-
	West-Vl.	-	-	-	-
	Brussel	-	-	-	-
	totaal	1	1	-	2
sec. + hoger		45	41	11	97
TOTAAL		214	136	84	434

5.1.1 Logolaureaten in 2008 in de provincie Antwerpen

Logo 1 (Antwerpen)		
Basisonderwijs		
Parochiale Kleuterschool	Carillolei 16	Aartselaar
BSBO Koekoek	Cederlaan 1	Aartselaar
vzw Bais Chinuch	Lamorinierestraat 83	Antwerpen
SIBLO 4 Gunzburg	August Leyweg 4	Antwerpen
GVBS Wezel 2	Sportlaan 1	Balen
Basisschool Albertstraat	Albertstraat 1	Beerse
OLVI De Reuzenboom	Spoorweglaan 25	Boom
OLVI De Reuzenboom	Spoorweglaan 24	Boom
GIBO Mariaburg	Annadreef 7	Brasschaat
Don Bosco	Sint-Bernardsesteenweg 665	Hoboken
GBS de rekke	Eduard de Beukelaerlaan 2	Hoevenen
GVBS Sint-Calasanz	Hoge Weg 15	Hoevenen
GVLS De Waaier	Mgr. Cardijnstraat 39	Kasterlee
GBS Lichtaart	Schoolstraat 33	Lichtaart
Basisschool Het Spoor	Spoorweglei 6	Lier
De spreeuwen	Battelsesteenweg 259	Mechelen
Qworzó	Markt 17	Merksplas
GVBS Wezel 1	Keiheuvelstraat 7A	Mol
SAIGO MOL	Don Boscostraat 37	Mol
GBS Schooltje van de Hei	Greesstraat 1	Mol
GOB Sint-Lutgardis	Mechelsesteenweg 30	Mortsel
KSGO De Bel	Peter Benoitstraat 2	Muizen (Mechelen)
Basisschool Zwaneven	Steenweg op Mol 157	Oud-Turnhout
Basisschool Reuzepas	Heerestraat 140	Oud-Turnhout
BSBO Groenlaar	Predikherenhoevestraat 31	Reet
GVBS Wonderwijzer	Verbindingsstraat 6	Schilde
GVBS Wonderwijzer	Kerkelei 57	Schilde
GVBS Wonderwijzer	Schoolstraat 33	Schilde
GVKS Wonderwijzer	Kleinveldweg 2A	Schilde
Gemeenteschool De Schakel	Kerkstraat 1	Sint-Lenaarts
SBS Parkwijk	Haagbeemdenplantsoen 95	Turnhout
Basisschool De Smiskens	Smiskensstraat 58	Turnhout
BSGO 't Venneke	Kerkstraat 4	Willebroek
Secundair onderwijs		
Stedelijk Instituut voor Buitengewoon Secundair Onderwijs Begijnenvest	Begijnenvest 35	Antwerpen
Spectrumschool Campus Borgerhout	Plantin & Moretuslei 165	Borgerhout
College van het Eucharistisch Hart	Rouwmoer 7	Essen
Sint-Dimnacollege (2)	Gasthuisstraat 2	Geel
Peperstraatje (3)	Pas 93	Geel
Koninklijk Atheneum	Hoevedreef 9	Schilde
Koninklijk Atheneum campus 1ste graad	Emiel Blangenoisstraat 2	Schoten
Koninklijk Atheneum	Emiel Blangenoisstraat 2	Schoten

Logo 2 (Antwerpen)		
Basisonderwijs		
GVBS Sint-Annacollege	Goethestraat 1	Antwerpen
Basisschool Sint-Maria	Sint-Willibrordusstraat 39	Antwerpen
Benoth Jeruzalem	Van Immerseelstraat 27-33	Antwerpen
GBS De Twinkeling	Ossenbergh 100	Balen
GVBS De Zevensprong	Turnhoutsebaan 79	Borgerhout
GVLS College Essen	Rouwmoer 7	Essen
Openlucht - Natuurschool Hoeven	Hoeven 10	Kasterlee
GVBS De Luchtballon	Nieuwe Beggaardenstraat 50	Mechelen
Basisschool Sint-Eduardus	Antoon Van Dijkckstraat 20 A	Schoten
BULO Kristus Koning	Bethaniënlei 5	Sint-Job-in-'t-Goor
GVBS Heilig Graf	Tramstraat 36	Turnhout
BSGO HIMO	L. Mommaertsstraat 10	Willebroek
BuBaO Berkenbeek	Nieuwmoersesteenweg 113B	Wuustwezel
Leefschool 't Zandhofje	Liersebaan 51	Zandhoven
Secundair onderwijs		
Instituut Sint-Maria	Lovelingstraat 8	Antwerpen-Noord
Sint-Aloysiusinstituut (5)	Kollegestraat 15	Geel
Sint-Maria-Instituut	Pas 110	Geel
Sint-Agnesinstituut	Dokter Coenstraat 24	Hoboken
Sint-Ursula-Instituut	Kannunik Davidlaan 15	Lier
Sint-Ursulalyceum	Kannunik Davidlaan 15	Lier
Berthoutinstituut-Klein Seminarie (2)	Bleekstraat 3-5	Mechelen
Sint-Ursula (3)	Bosstraat 9	Onze-Lieve-Vrouw-Waver
Vrije Technische Scholen van Turnhout	Zandstraat 101	Turnhout

Logo 3 (Antwerpen)		
Basisonderwijs		
Freinetschool Triangel	Kleine Steenweg 33	Booischoot
Sint-Bernardusschool	Sint-Amandsesteenweg 256	Bornem
Freinetschool De Steltloper	Zammelseweg 29	Geel
SBS Larum	Larum 9	Geel
SBS Larum	Velveken 9	Geel
GVKS De Toverdoos	Grote Baan 118	Hulshout
BSGO De Spiegel	Ten Moortele 3	Leest
Basisschool Sint-Jozef Coloma	Vredestraat 40	Mechelen
Basisschool Sint-Jozef Coloma	Colomalaan 3	Mechelen
Kleuterschool Sint-Jozefcollege	Beekstraat 5	Turnhout
Freinetschool De Regenboog	Hertoginstraat 124	Turnhout
GVBS De Schatkist	Mgr. Raeymaekersstraat 13	Westmeerbeek
Secundair onderwijs		
Sint-Janshof (2)	Nekkerspoelstraat 358B	Mechelen
Sint-Jan Berchmansinstituut 1ste graad	Kerkplein 15	Puurs
Kardinaal van Roey-Instituut (3)	Monseigneur Donchelei 7	Vorselaar

5.1.2 Logolaureaten in 2008 in de provincie Limburg

Logo 1 (Limburg)		
Basisonderwijs		
VBS Freinetschool 't Schommelbootje	Dieregaertstraat 9	Alken
VZW De Brug Lager Onderwijs	Maasheide z/n	Beringen
Kleuterschool "Hand in Hand" Paal	Kloosterstraat 21	Beringen
VBS Freinetschool Rippetip	Gertrudisplein 1	Beverst
Gesub. Vrije Basisschool 't Bieske	Biesweg 14	Gellik
Gesub. Vrije Basisschool	Boxbergstraat 1	Genk
BSGO Hoevenzavel	Halmstraat 12	Genk
Gesub.Vrije Lagere school	De Schom 8	Genk
MPI De Luchtballon	Richter 25	Genk
LS De Robbert	Kloosterstraat 6	Hamont-Achel
GV Kleuterschool De Zandkorrel	Rhijnweg 5	Hechtel
GV Kleuterschool De Hoef	Klaverstraat 4	Hechtel
VBS Herk-de-Stad Centrum	Diestsesteenweg 11	Herk-de-Stad
Vrije Lagere School De Brug	Brugstraat 16	Heusden-Zolder
BSGO Euroschool De Mozaïek	Huidevettersstraat 3	Houthalen-Helchteren
Vrije Basisschool Lillo	Meester Surinxstraat 16	Houthalen-Helchteren
B.S.G.O. Freinetschool Beringen De Step	Paalsesteenweg 20	Koersel
VBS Jan Rosier	Pastorijstraat 11	Lanaken
BuBaO De Wikke	Capucienenstraat 23	Maaseik
GVB Mozaïek	Parklaan 3	Maasmechelen
BSBOGO 't Kreeftje	Bosweg 71	Maasmechelen
BSGO De Brug	Daalstraat 9	Maasmechelen
GVB Neerglabbeek	Loostraat 13	Meeuwen-Gruitrode
Gesub. Gemeentelijke Basisschool	Schoolstraat 1	Niel-bij-As
Gesub. Vrije Basisschool	Schoolstraat 34	Opgrimbie
Kleuterschool "Hand in Hand"	Engeldonk 3	Paal
V.Z.W. Katholiek Basisonderwijs Paal	Meldertsesteenweg 13	Paal
VBS Klim-op	Gootstraat 12	Sint-Truiden
Vrije Lagere school Heilig Hart	Stationsstraat 38	Tessenderlo
BSGO Tongeren Centrum	Moerenstraat 4	Tongeren
VBS Jeugdland	Molenstraat 23	Tongeren
VBS Jeugdland Lauw	Donkelstraat 2	Tongeren
Basisschool De Horizon	Kievitveldstraat 7	Zonhoven
Secundair en hoger onderwijs		
VIBO Sint-Barbara	Mijnschoolstraat 63	Beringen
KHLim SAW/GEZ	Oude Luikerbaan 79	Hasselt
Don Boscocollege	Don Boscostraat 72	Hechtel
BuSO Sint-Elisabeth	Sint-Elisabethlaan 20	Peer
KCST Middenschool	Ridderstraat 23	Sint-Truiden
KCST	Plankstraat 11	Sint-Truiden
KCST	Diesterstraat 1	Sint-Truiden
OLV Sint-Aloysius	Kasteelstraat 53	Sint-Truiden
VIIO Humaniora	Sint-Truidersteenweg 17	Tongeren
VIIO Handel en Zorg	Watertorenstraat 5	Tongeren

Logo 2 (Limburg)		
Basisonderwijs		
VBS Wijkschool Terkoest	O.L.-Vrouwstraat 124	Alken
VBS Terkoest	Parkstraat 11	Alken
BSGO De Duizendpoot	Kerkplein 3	As
GVB Bolderberg	Kluisstraat 15	Heusden-Zolder
VBS Genenbos Domino	Genenbosstraat 82	Lummen
VBS Meldert Domino	Schoolstraat 2	Lummen
Gesub. Vrije Basisschool	Dreef 149	Maasmechelen
Lagere school vh Gemeenschapsond.(TH)	Heikampstraat 37	Maasmechelen
VBS De Zandloper	Weg naar Opoeteren 172	Opglabbeek
BSGO Aan den Bogaerd	Noordervest 33	Peer
OVSG De Klinker	Klein-Lafeltstraat 2	Riemst
Gesub. Provinciale Basisschool	Berneauweg 163E	's Gravenvoeren
BSGO Freinetschool De Mijlpaal	Ambiorixstraat 51	Tongeren
VBS 't Vlindertje	Halingenstraat 49	Velm
Secundair en hoger onderwijs		
Middenschool Heilig Hart	Sint-Jacobsstraat 10	Bree
Provinciale Secundaire School	Stationsstraat 36	Diepenbeek
Lucernacollege	Woudstraat 25	Genk
XIOS Hogeschool Limburg LER	Vildersstraat 5	Hasselt
Sint-Pauluscollege	Herebaan-West 41	Houthalen-Helchteren
Logo 3 (Limburg)		
Basisonderwijs		
BSGO Methodeschool Wonderwijs	Hameestraat 11	Alken
GVB Hamont-Lo	't Lo 13	Hamont-Achel
G.V. Kleuterschool 'Klim-op'	Muveld 25	Helchteren
VBS De Schuit Schulen	Kerkstraat 19	Herk-De-Stad
BSGO De Boomgaard	Kiestraat 1	Meeuwen-Gruitrode
VBS De Boomhut	Kapelhof 8	Sint-Truiden
VKS De Boomhut	Singel 45	Sint-Truiden
VBS De Boomhut	Aalst-Dorp 36	Sint-Truiden
Secundair onderwijs		
Biotechnicum	Kaulillerweg 3	Bocholt
Instituut Heilig Graf	Kloosterstraat 14	Kinrooi
PROVIL	Duinenstraat 1	Lommel
Provinciale Technische School	Europaplein 36	Maasmechelen

5.1.3 Logolaureaten in 2008 in de provincie Oost-Vlaanderen

Logo 1 (Oost-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
Stedelijke freinetschool De Notelaar	Vrijheidsstraat 65	Aalst
Gemeenteschool Bassevelde De Duizendpoot	Nieuwe Boekhoutestraat 26	Bassevelde
Gemeenteschool Boekhoute Het Anker	Boekhoutedorp 3	Boekhoute
OLV Visitatie	Rid. A. Stas de Richellelaan 19	Bottelare
De Hoge Geest vestiging 2	Kieldrechtstraat 8	De Klinge
De Hoge Geest	Hulststraat 42	De Klinge
Vrije Basisschool De Pinte	Baron De Giey laan 25	De Pinte
VBS Zeveren	Leeuwstraat 12A	Deinze
Gemeentelijke Basisschool Boonwijk	Denderbellestraat 2A	Dendermonde
Basisschool Sint-Paulus	Gavergrachtstraat 97	Drongen
Leefschool Het Droomschip	Blakstraat 25	Eeklo
't Schaperke	Hugo Verrieststraat 30	Eeklo
Vrije Basisschool Eke	Steenweg 52	Eke
Gemeentelijke Kleuterschool Knuffeltje	Muiterijstraat 3	Everbeek
Vrije Lagere School - Klim	Sint-Pietersaalstraat 86	Gent
Sint-Pietersinstituut	Meersstraat 131	Gent
Vrije Lagere school - Klim	Sint-Pietersaalstraat 78A	Gent
Medisch Pedagogisch Instituut van het Gemeenschapsonderwijs De Oase	Voskenslaan 362	Gent
Vrije Kleuterschool - Klim	Sint-Pietersaalstraat 82	Gent
Freinetschool De Klapproos	Groteweg 240	Geraardsbergen
Kleuterschool Onze-Lieve-Vrouw	Grijsbulckstraat 3	Grammene
Basisschool De Zonnebloem	Nerenweg 7	Kalken
Vrije Basisschool De Ark - Strobrugge	Oude Aardenburgse Weg 72	Maldegem
Vrije Basisschool De Ark - Vossenhol	Schautenstraat 258	Maldegem
School van Morgen	Stropstraat 21	Nazareth
De letterdoos	Gentstraat 212	Oostakker
Gemeentelijke Lagere School klavertje 4	Steenweg 51	Parike
De Belhamel	Wanzelestraat 9	Schellebelle
Sint-Catharinaschool	Edgar Tinelstraat 29	Sinaai-Waas
Sint-Catharinaschool	Vleeshouwersstraat 2	Sinaai-Waas
VBS De Schakel	Dorpsstraat 59	Sint-Laureins
Gemeentelijke Basisschool De Regenboog	Leemweg 1	Sint-Laureins
VBS De Schakel	Sint-Margrietestraat 78A	Sint-Margriete
De Tovertuin	Slachthuisstraat 68	Sint-Niklaas
Gemeentelijke Basisschool De Oogappel	Nieuwe Baan 8	Vrasene
Vrije Basisschool St. Laurens	Overslag 1	Wachtebeke
Secundair onderwijs		
BSGO Nieuwendries	Vijverstraat 31A	Wetteren
BUSO Sint-Juliaan School aan de waterkant	Stropkaai 38	Gent
Instituut voor Verpleegkunde Sint-Vincentius	Molenaarsstraat 22	Gent
Koninklijk Technisch Atheneum	Brouwerijstraat 5	Lokeren
Koninklijk Atheneum	Mevrouw Courtmanslaan 80	Maldegem
Middenschool De Moerbeke	Hospicestraat 16	Moerbeke-Waas
Don Boscollege Eerste graad	Grotesteenweg-Noord 113	Zwijnaarde

Logo 2 (Oost-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
Vrije Basisschool De Sprinkel	Kloosterstraat 33	Beervelde
PSBLO Meetjesland	Gentsesteenweg 82-84	Eeklo
Vrije Basisschool De Stip vest. Van Asschelaan	Dom Modest Van Asschelaan 22	Erembodegem
Vrije Basisschool De Stip	Termurenlaan 16	Erembodegem
Freinetschool De Spiegel	Zwijnaardsesteenweg 250	Gent
Leefschool De Oogappel	Bisdomkaai 1	Gent
Freinetschool De Vlieger	Dendermondsesteenweg 53	Gent
Freinetschool De Loods	Patrijsstraat 12	Gent
BuLO Sint-Jozef	Stropkaai 38	Gent
BSGO Centrum	Buizemontstraat 70	Geraardsbergen
BS De Zilverberk	Ninovestraat 27	Haaltert
Sint-Franciscus Basisschool	Kloosterstraat 40	Knesselare
Gemeenteschool De Eenhoorn	E. Gorreebeekstraat 14A	Kruibeke
Stedelijke Basisschool 't Staakte	Hoogstraat 192	Lokeren
BSBO Klim Op	Krommestraat 7	Lokeren
Basisschool vh Gemeenschapsond. Wijkschool Kleit (De Duizendpoot)	Kleitkalseide 81	Maldegem
Basisschool Mevr. Courtmans	Mevrouw Courtmanslaan 80	Maldegem
Basisschool vh Gemeenschapsonderwijs Wijkschool Mottedreef (De Rakkertjes)	Mottedreef 2	Maldegem
Vrije Basisschool Kleitkalseide	Kleitkalseide 107	Maldegem
Leefschool Klavertje Vier	Biebuyckstraat 1	Nevele
Sint-Lievensinstituut	Marktplein 13	Sint-Lievens-Houtem
Basisschool de Regenboog	Sint-Sebastiaanstraat 8	Wondelgem
Vrije Basisschool De Vlinderboom - Huivelde	Huivelde 211A	Zelee
Secundair onderwijs		
Syntra Gent - Centrum voor Deeltijds Onderwijs	Autoweg Zuid 3	Afsnee
Sint-Teresiacollege	Eksaarde-dorp 1A	Eksaarde
CEDO	Offerlaan 3	Gent
Buitengewoon Secundair Onderwijs De Hagewinde	Durmelaan 118	Lokeren
Technisch Berkenboom-Instituut	Kalkstraat 26	Sint-Niklaas

Logo 3 (Oost-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
Gemeentelijke Basisschool Kruipeit	Kruipeit 19a	Adegem
Vrije Basisschool Aspelare	Plekkeersstraat 4	Aspelare
Gemeentelijke Basisschool De Vierklaver	Veldstraat 12	Asper
Kleuterschool Don Bosco	Eglantierlaan 1/1	Beveren-Waas
Kleuterschool Sint-Jan	Kasteeldreef 209	Beveren-Waas
Basisschool Erasmus	Volhardingslaan 5	Deinze
Buitengewoon Lager Onderwijs Het Laar	Zuidlaan 34	Dendermonde
Vrije Basisschool Lilare - Elst	Terwalle 24	Elst
Vrije Basisschool het Klaverblad	Zalmstraat 2	Gent
St-Paulusbasisschool	Ottergemsesteenweg 155	Gent
Bubao Windekind	Kazernestraat 7	Lokeren

O.-L.-V.-Van-Gaverland	Sint-Elisabethstraat 66	Melsele
Vrije Basisschool Het Groene Lilare	Groenstraat 15A	Michelbeke
Edugo Slotendries	Onze-Lieve-Vrouwdreef 2	Oostakker
Vrije Basisschool Lilare - Opbrakel	Sint-Franciscusstraat 7	Opbrakel
Sint-Catharina basisschool	Vleeshouwersstraat 2	Sinaai-Waas
Sint-Catharinabasischool afdeling 'Wijntje'	Wijnveld 253	Sinaai-Waas
Sint-Janscollege	Antwerpsesteenweg 988	Sint-Amandsberg
Sint-Janscollege vest. Beelbroekstraat	Beelbroekstraat 33	Sint-Amandsberg
De Groene Heuvel	Latemdreef 77	Sint-Maria-Latem
Vrije Basisschool De Langelede	Langelede 146	Wachtebeke
Vrije Basisschool Zegelsem	Teirlinckstraat 22	Zegelsem
Go! Graaf van Egmont Bevegem	Lyceumstraat z.n.	Zottegem

5.1.4 Logolaureaten in 2008 in de provincie Vlaams-Brabant

Logo 1 (Vlaams-Brabant)		
Basisonderwijs		
Gemeentelijk Basisschool Bierbeek	Schoolstraat 37	Bierbeek
Gemeentelijke Kleuterschool Bierbeek	Bevekomsestraat 1	Bierbeek
Freinetschool De Pit	Handelsplein	Diest
Vrije Basisschool Voorzienigheid	Vestiging Wijngaardstraat 6	Diest
Vrije Basisschool Voorzienigheid	Demerstraat 12	Diest
Gemeentelijke Basisschool De Wonderwijzer	Steenweg op Drogenbos 252	Drogenbos
Gemeentelijke Basisschool De Regenboog	Steenweg Asse 162	Herfelingen
Basisschool De Klare Bron GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Vandenbemptlaan 14	Heverlee
Vrije Kleuterschool De Notelaar	Dierstersteenweg 241	Kaggevinne
Basisschool Ter Bronnen GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Tiendeschuurstraat 17	Kampenhout
Vrije Kleuterschool De Zonnebloem	Ortolanenstraat 2	Kessel-Lo
Basisschool Hof Pepijn GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Bondgenotenlaan 6	Landen
Basisschool De Bron GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Oudebaan 317	Leuven
Gemeentelijke Basisschool Linden	Martelarenplaats 1	Linden
Gemeentelijke Kleuterschool Lovenjoel	Stationsstraat 76	Lovenjoel
Vrije Basisschool 't Schooltje van Oppem	Processieweg 4	Meise
Gemeentelijke Kleuterschool Opvelp	Hoegaardsesteenweg 10b	Opvelp
Basisschool De Duizendpootridders GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Ringlaan 2	Opwijk
Vrije Basisschool Maleizen	Terhulpensesteenweg 524	Overijse
Vrije Basisschool Tombeek	Lanestraat 57	Overijse
Gemeentelijke Basisschool Jezus-Eik	Brusselsesteenweg 592	Overijse
Vrije Basisschool De Mozaïek	Lubbeeksestraat 42	Roosbeek
Vrije Basisschool Mariaschool	Nieuwstraat 17	Tervuren
Basisschool Tervuren GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	H. Boulengerlaan 7	Tervuren
Vrije Basisschool De Twijg	Ursulinenstraat 1	Wijgmaal
Freinetschool krullevaart	Aarschotsestwg. 155	Wilsele
Secundair onderwijs		
Koninklijk Atheneum Keerbergen	Vlieghavenlaan 18	Keerbergen

Logo 2 (Vlaams-Brabant)		
Basisonderwijs		
Basisschool De Regenboog GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Driesstraat 11	Affligem
Basisschool Vijverbeek GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Nieuwstraat 124	Asse
Vrije Basisschool Ascanusinstituut Asse	Nieuwstraat 72	Asse
Basisschool 't Lessenaartje GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Ternatsestraat 9	Essene
Freinetschool De Muze	Houtheide 25	Haacht
Vrije Lagere School voor Buitengewoon Onderwijs Mariadal	Klein Overlaar 3	Hoegaarden
Basisschool Hertog Jan GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Kerkhoflaan 28	Kortenberg
Vrije Basisschool St-Pietersschool	Langdorpsestwg 337	Langdorp
Vrije Basisschool O-L-V-Fatima	Homborgstraat 1	Langdorp
Vrije Basisschool De Kleine Prins	Kroonstraat 40	Lennik
Lagere School voor Buitengewoon Onderwijs Lentekind GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	Frans Devoghellaan 16	Lennik
Vrije Basisschool Abdijschool	Abdij Vlierbeek 1	Leuven
Gemeentelijke Basisschool Blokbos	Beerselsestraat 2	Lot
Gemeentelijke Basisschool Het Anker	Appelweg 4	Nieuwrode
Vrije Basisschool Sint-Jozefsschool	Duisburgsesteenweg 134	Overijse
Vrije Basisschool De Knipoog	Ketelstraat 27A	Rummen
Basisschool De groene parel GO! school van de Vlaamse Gemeenschap	A. Van Cotthemstraat 110	Sint-Pieters-Leeuw
Vrije Basisschool St-Cajetanus	De Ribaucourtplein 7	Steenokkerzeel
Gemeentelijke Basisschool 't Villegastje	De Villegas De Clercampstraat 85	Strombeek-Bever
Gemeentelijke Basisschool Kastanjelaar	Perksestraat 125	Vilvoorde
Secundair onderwijs		
SIMA	Pastoor Dergentlaan 62 A	Aarschot
Koninklijk Atheneum Halle	August Demaeghtlaan 40	Halle
Vrije Middenschool Leuven	Dekenstraat 3	Leuven
Sint-Martinusmiddenschool	Waversesesteenweg 96	Overijse
Sint-Angela-Instituut	Kruineikestraat 5	Tildonk
ZAVO Hoogstraat	Hoogstraat 3	Zaventem
BUSO Zonnegroen	Sint-Truidensesteenweg 44	Zoutleeuw
Logo 3 (Vlaams-Brabant)		
Basisonderwijs		
Vrije Basisschool Ourodenberg	Kerkstraat 27	Aarschot
Gemeentelijke Basisschool De Klimroos	P. Scarpélaan 47	Betekom
Vrije Lagere School Ter Dreef	Gasthuisstraat 21	Merchtem
Vrije Basisschool De Klinker	Torenstraat 62	Rotselaar
Secundair onderwijs		
Gemeentelijk Instituut voor Technisch Onderwijs	Heuvelstraat 59-65	Overijse

5.1.5 Logolaureaten in 2008 in de provincie West-Vlaanderen

Logo 1 (West-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
VBS OLVA Sint-Katarina	Sint-katarinastraat 132	Assebroek
BSGO De Toekomst	Kerkhofstraat 51	Avelgem
De Kim	St. Amandusstraat 20a	Deerlijk
GBS De Vonk	E.Verheyestraat 5	Knokke-heist
GBS De Vonk - Zevenkote	Zevenkote 6	Knokke-heist
VBS De Lettertuin	Ringlaan 18	Koekelare
VBS De Toekomst	Veldstraat 58	Koekelare
VBS De Mokker	West Meetstraat 15	Koekelare
BSGO Leefschoon de Letterzee	A. Fastenaekelslaan 24	Koksijde
VBS Sint-Katrien	Heulsestraat 111	Lendelede
VBS Sint-Maartensschool (1)	Stationsstraat 16	Loppem
VBS Sint-Maartensschool (2)	Buskinslaan 24	Loppem
VBS Sint-Maartensschool (3)	Ieperweg 9	Loppem
VBS Rodenburg	Rodenburgplein 31	marke
VBS Kleuterbos	Lieven Bauwensplein	Marke
BuBaO Blijdhove	G.Gezellelaan 106	Menen
VSB Kouterkind	Kouterstraat 28b	Merkem
VBS O.-L.-Vrouwecollege	Stanleylaan 55	Oostende
VBS Zandvoorde	Kloosterstraat 2	Oostende
VBS Rumbeke	Kloosterstraat 1	Rumbeke
GBS Sint-Denijs	Dalestraat 40	Sint-Denijs
VBS De Biest	Bieststraat 75	Waregem
VBS Wildenburg	Beernemsteenweg 117	Wingene
Secundair onderwijs		
Instituut Sint-Rafaël	Jeruzalemstraat 19	Brugge
VTI Diksmuide	Cardijnlaan 2	Diksmuide
PTI TBS Kortrijk	Condédreef 10	Kortrijk
MS en KA Menen	Vander Merschplein 54	Menen
KA 2 Oostende	Steensedijk 495	Oostende
SASK	Fortuinstraat 29	Sint-Kruis
Campus De Reynaert	Stationsstraat 67	Tielt
MS en KA Wervik	Hellestraat 15	Wervik
Sint-Pauluscollege SPW 2	Deken Jonckheerestraat 16	Wevelgem

Logo 2 (West-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
VBS Beveren-Leie	Koning Albertstraat 31	Beveren-Leie
VBS St.Lodewijkscollege "Ienteweelde"	Jan Breydellaan 56	Brugge
VBS St.Lodewijkscollege Zandstraat	Zandstraat 69	Brugge
VBS Heideschool	Heidelaan 24	De Haan
BSGO W'ijzer	Grauwe-broedersstraat 73	Diksmuide
De Lenaard	St. Lenardsstraat 58	Dudzele
MPIGO De Zandkorrel	J.Boedtslaan 14	Eernegem
BuBaO De Brug	Rekollettenstraat 48	Kortrijk
VBS BAMO	Rozenstraat 6	Moorsele
Gemeentelijke Basisschool	Dorpsstraat 4	Oostduinkerke
BSGO Koning Boudewijnschool afd Nieuwenhove	Van Maerlantstraat 30	Oostkamp
VBS Zonnetuin / Male (enkel kleuters)	Raadsherenlaan 42	St.Kruis/Brugge
Sint-Michiels - 't Nieuwland	Ontvangersstraat 7	Tielt
Posthoornschool	Normandiestraat 57	Wevelgem
VBS Centrum	Schoolstraat 19	Wevelgem
GBS	Hoogstraat 10	Wevelgem
Basisschool Wielsbeke	Baron Vander Bruggenlaan 19	Wielsbeke
BS Wielsbeke afd.	Molenstraat 67	Wielsbeke
Secundair onderwijs		
OLV-ter-Nieuwe-Plant	Maloulaan 2	Ieper
De Zeeparel	Dennenlaan 2	Middelkerke
Sint-Pauluscollege	Caesar Gezellestraat 7	Moorsele
De Rozenkrans	Albert I-laan 54	Oostduinkerke
Sint-Jozefsinstituut	Kroonstraat 19	Tielt
Sint-Pauluscollege SPW 1	Deken Jonckheerestraat 16	Wevelgem

Logo 3 (West-Vlaanderen)		
Basisonderwijs		
BSGO De Klimop	Putbekestraat 30	Gistel
VBS BuBao Rietzang	Schoolstraat 2a	Gistel
VBS Gravenbos (1)	Gravenbos 6	Gistel
VBS Gravenbos (2)	Gravenbos 4	Gistel
VBS Gravenbos (3)	St- Jansgasthuisstraat 16	Gistel
VBS Driespan (1)	Tempeldreef 6	Gistel
Vrije Kleuterschool	Dorpsplein 29	Gullegem
BuBaO De Zon	Oostrozebekestraat 15	Ingelmunster
VBS De Ark (1)	Helvetiastraat 28	Koksijde
VBS De Ark (2)	Bliecklaan 20	Koksijde
BSGO Het Open Groene	Kalvariestraat 70	Marke
Vrije centrumschool	Kloosterstraat 27	Marke
VBS Driespan (2)	Molenstraat 2	Moere
MPIGO De Vloedlijn	Maurits Sabbestraat 2	Oostende
BSGO De Vlieger	Rogierlaan 12	Oostende
Onafh. Freinetschool Klimop	Fabiolalaan 2	Oostkamp
VBS De Vaart	Patersonstraat 98	Oostkamp
VBS Sint- Jozef	Tulpenstraat 6	Roeselare
VBS Sint- Jozef	Seringenstraat 59	Roeselare
VBS St-Maarten Sijsele	Kloosterstraat 4A	Sijsele
GBO De horizon	Vrijheidsstraat 1	Snaaskerke
VBS Bulskamp	Bulskampstraat 43	Veurne
VBS Keukeldam	Keukeldam 19	Waregem
VBS Roezemoes	Zustersstraat 9	Zeebrugge
VBS Driespan (3)	Zevekotestraat 58	Zevekote

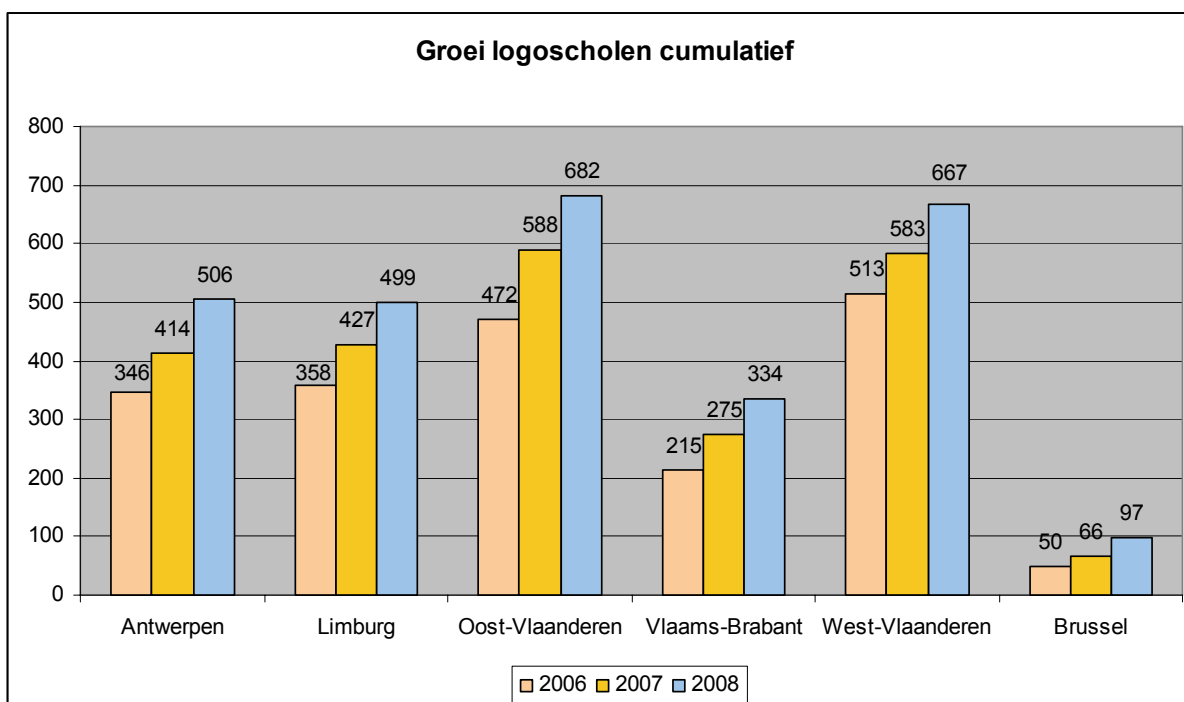
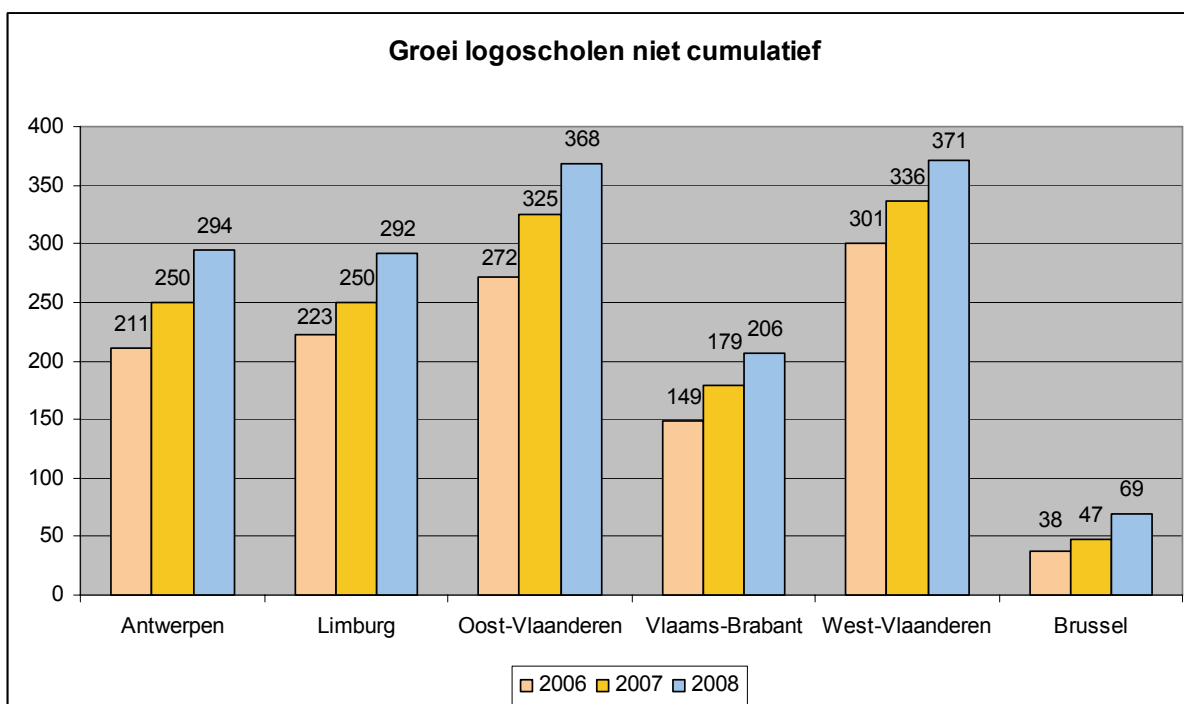
5.1.6 Logolaureaten in 2008 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Logo 1 (Brussel)		
Basisonderwijs		
Scheut	Van Souststraat 80	Anderlecht
't Rad	Van Winghenstraat 1	Anderlecht
Elishout, verblijf voor jongeren	E. Grysonlaan 1	Anderlecht
Lucerna bs	Industrielaan 31	Anderlecht
KS De Wimpel	Huysmanslaan 25	Elsene
Koninklijk Atheneum bs	E. Mesenslaan 2	Etterbeek
T' Overbeek	Van Overbekelaan 229	Ganshoren
Unescoschool	Kasteellaan 65	Koekelberg
MPI Heemschool I	Koning Albertlaan 181	Neder-Over-Heembeek
H. Conscience vest. Vergotesquare	Vergotesquare 26	Schaarbeek
Heilige Familie	Helmetsesteenweg 216	Schaarbeek
GBS Sint-Agatha-Berchem	Koning Boudewijn plein 3	Sint-Agatha-Berchem
Tijl Uylenspiegel	De Koninckstraat 65	Sint-Jans-Molenbeek
Windekind	J.B.Decockstraat 54	Sint-Jans-Molenbeek
Floralia	Floralienstraat 29	Sint-Lambrechts-Woluwe
Sint-Jozefscollege	Woluwelaan 18	Sint-Pieters.-Woluwe
Bloeiende Kerselaar	Louis Vander Swaelmenlaan 25	Watermaal-Bosvoorde
Secundair onderwijs		
Lucernacollege	Industrielaan 31	Anderlecht
International School of Brussels	Kattenberg 19	Bosvoorde
Kunsthumaniora Brussel	karel bogaerdstr 4	Laken
Hoofdstedelijk Atheneum Karel Buls	Bonekruidlaan 88	Laken
Don Bosco CDO	Fr. Gaystraat 127	Sint-Pieters-Woluwe
Logo 2 (Brussel)		
Basisonderwijs		
Voorzienigheid	Georges Moreauststraat 104	Anderlecht
't Regenboogje	Generaal Capiaumontstraat 73	Etterbeek
Heilig-Hartcollege bs	Landsroemlaan 126	Ganshoren
St.-Pieterscollege bs	Leon Theodorstraat 167	Jette
't Plant'Zoentje	Karel Bogaerdstraat 4	Laken
Windroos	Kortrijkstraat 52	Sint-Jans-Molenbeek
Secundair onderwijs		
Instituut Anneessens-Funck	Groot Eiland 39	Brussel
Maria Assumptalyceum	Stalkruidlaan 1	Laken
Logo 3 (Brussel)		
Basisonderwijs		
Sint-Jozefsschool	A. Dumontlaan 1	Sint-Lambrechts-Woluwe

5.2 Aantal logoscholen 1998 – 2008

Logoscholen 1998-2008									
		niet cumulatief				cumulatief			
		logo1	logo2	logo3	totaal	logo1	logo2	logo3	totaal
Basisonderwijs	ANT	93	50	39	182	182	89	39	310
	LIM	112	68	35	215	215	103	35	353
	OVL	109	60	90	259	259	150	90	499
	VBR	77	42	16	135	135	58	16	209
	WVL	118	77	67	262	262	144	67	473
	BRU	28	16	2	46	46	18	2	66
	totaal	537	313	249	1099	1099	562	249	1910
secundair onderwijs	ANT	50	34	25	109	109	59	25	193
	LIM	25	29	19	73	73	48	19	140
	OVL	53	38	18	109	109	56	18	183
	VBR	32	21	15	68	68	36	15	119
	WVL	50	31	26	107	107	57	26	190
	BRU	16	6	1	23	23	7	1	31
	totaal	226	159	104	489	489	263	104	856
hoger onderwijs	ANT	3	-	-	3	3	-	-	3
	LIM	3	-	1	4	4	1	1	6
	OVL	-	-	-	-	-	-	-	-
	VBR	1	1	1	3	3	2	1	6
	WVL	-	2	-	2	2	2	-	4
	BRU	-	-	-	-	-	-	-	-
	totaal	7	3	2	12	12	5	2	19
		770	475	355	1600	1600	830	355	2785

Aantal logoscholen (logo 1, 2 en 3 samen): groei sinds 2006						
	niet cumulatief			cumulatief		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Antwerpen	211	250	294	346	414	506
Limburg	223	250	292	358	427	499
Oost-Vlaanderen	272	325	368	472	588	682
Vlaams-Brabant	149	179	206	215	275	334
West-Vlaanderen	301	336	371	513	583	667
Brussel	38	47	69	50	66	97
totaal	1194	1387	1600	1954	2353	2785

6. De groene vlag

MilieuZorg Op School stopt niet na drie logo's.

Alle logo 3-scholen van Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden door MOS geregistreerd als Eco-School.

MOS is "affiliate member" van de FEE (Foundation for Environmental Education) voor Vlaanderen en verantwoordelijk voor haar Eco-Schools-programma.

MOS spoort scholen op die manier aan om de milieu-inspanningen vol te houden. Na 3 logo's kunnen de scholen zich kandidaat stellen om de groene vlag van Eco-Schools te behalen.

Als 'national operator' reserveert MOS namelijk de groene vlag voor scholen die het *derde* logo hebben gekregen en bewijzen dat het milieuzorgproces in al zijn facetten en volgens de criteria voor een logo 3-school doorloopt.

De groene vlag wordt toegekend voor twee schooljaren.

Aantal Eco-schools	
2006 - 2007	190
2007 - 2008	271
2008 - 2009	355

Elke logo 3-school bepaalt zelf of en wanneer ze voor de groene vlag gaat.

- Een groene vlag-school heeft aandacht voor netwerking in de regio, neemt een voortrekkersrol op in samenwerkingsverbanden met andere scholen of scholengemeenschap en neemt deel of werkt mee aan fora voor logo 3-scholen en nascholingen of studiedagen voor MOS-scholen.
- Een groene vlag-school heeft een voorbeeldfunctie en treedt bewust naar buiten als een duurzame en milieuvriendelijke school.
- Een groene vlag-school neemt binnen haar mogelijkheden deel aan een internationaal netwerk van milieuvriendelijke en duurzame scholen (bv. het Linking & Itinerary Project van Eco-Schools).

In 2007 behaalden 21 logo 3-scholen de groene vlag.

In 2008 behaalden 28 logo 3-scholen de groene vlag.

Laureaten groene vlag		
2007: 21 scholen, beslissing jury 29/03/2007		
Basisonderwijs		
De Lisblomme	8380	Lissewege
Basisschool Faluintjes	9310	Moorsel
Basisschool De Kleine Prins	8930	Menen
De Linde	3840	Borgloon
De Boomgaard	8310	Assebroek
Vrije Basisschool Pius X	9070	Destelbergen
Vrije Basisschool Kerkham	9070	Destelbergen
Vrije Basisschool wijkshoek Haenhout	9070	Destelbergen
Stedelijke Basisschool Tinnenhoek	9310	Moorsel
Gemeentelijke Basisschool Voorheide	2370	Arendonk
secundair onderwijs		
Technisch Instituut Sint-Carolus	9100	Sint-Niklaas
Sint-Jozefsinstituut -Middenschool	3130	Betekom
MSGO Geraardsbergen	9500	Geraardsbergen
Sint-Ludgardisschool	2000	Antwerpen
Vrij Technisch Instituut Beringen	3580	Beringen
SSBOGO De Richter	3600	Genk
Sint-Donatusinstituut -Bovenbouw	1785	MERCHTEM
Gemeentelijke Technische Tuinbouwschool	1785	MERCHTEM
Instituut Sancta Maria	3200	Aarschot
VIA Sint-Jozefsinstituut	3300	TIENEN
Sint- Jozefsinstituut	1740	Ternat
2008: 28 scholen, beslissing jury 11/03/2008		
Basisonderwijs		
Basisschool "DE KEI" Beek	3960	Bree
Vrije Basisschool Boezinge	8904	Boezinge
Vrije Basisschool Boezinge (afdeling Pilken)	8904	Pilkem (Boezinge)
Vrije Basisschool Beke	9930	Zomergem
Vrije Basisschool Sint-Joris	3570	Alken
Vrije Basisschool Desselgem	8792	Desselgem
Louis Paul Boon school	9320	Erembodegem
BSGO De Wijze Eik (vest. 1)	9030	Mariakerke
Freinetschool De Tandem	8310	St. Kruis -Brugge
Ges. Vrije Basisschool	8908	Vlamertinge
Sint-Gregorius	9050	Gentbrugge
BSGO Zonedorp	3200	Aarschot
Gem. Lagere School "De Sleutel"	2520	Broechem
Basisschool Lyceum Mechelen	2800	Mechelen
Ges. Vrije Basisschool V2	8908	Vlamertinge
Vrije Basisschool Twinkel	9931	Oostwinkel
Vrije basisschool Dol-fijn (wijkafdeling)	9160	Eksaarde
't Groen Schooltje	2540	Hove
Vrije Basisschool Dol-fijn	9160	Eksaarde
secundair onderwijs		
Onze-Lieve-Vrouwe-instituut	8970	Poperinge
VTI Sint-Lucas	8930	Menen
Bu.S.O. Berkenbeek	2990	Wuustwezel
Sint-Vincentiuscollege	9930	Zomergem
Gemeentelijk Bu.S.O. Opwijk	1745	Opwijk
Sint-Niklaasinstituut vestiging West	8550	Zwevegem
Onze-Lieve-Vrouwecollege	1800	Vilvoorde
Ursulinen Mechelen	2800	Mechelen
Koninklijk Atheneum Veurne	8630	Veurne

7. Aan het werk

MOS tracht de scholen zoveel mogelijk een begeleiding op maat aan te bieden. De scholen krijgen inhoudelijke begeleiding via een schoolbezoek, via mail, telefoon en studie- of vormingsdagen. Begeleiders verwijzen hen ook door naar andere instanties of organisaties zoals bv. Kleur Bekennen, Protos, milieukoopwijzer, de afvalinter-communales, de NME-inventaris

Geregeld versturen de begeleiders een digiMOS naar de MOS-scholen. Via die digitale nieuwsbrief bezorgen de MOS-begeleiders informatie over provinciale of Vlaamse NME-initiatieven of tips om de milieuwerking uit te bouwen.

Ter ondersteuning organiseren de MOS-begeleiders ook nascholingen en trefmomenten al dan niet in samenwerking met externe partners.

Zowel in het secundair onderwijs als in het basisonderwijs is MOS occasioneel een onderwerp op pedagogische studiedagen en dit op vraag van de school of scholengroep. Met een aantal partners (gemeenten, intercommunales, NGO's) bestaat een structurele samenwerking.

In verscheidene gemeenten wordt MOS opgenomen in de samenwerkingsovereenkomsten. Scholen krijgen subsidie van die gemeenten als ze instappen in MOS of een MOS-logo halen.

7.1 Provincie Antwerpen

7.1.1 Studie-, vormingsdagen en netwerking

Met MOS Beresterk! Stap voor stap je milieuwerking uitbouwen! MOS- vormingen op 23, 24 of 25 oktober 2007 in Westerlo, Lier, Turnhout of Kapellen.

sMOSpot! Creatief overleggen met de milieuwerkgroep. Een samenwerking met Jan Van Dijck – Doedeskaden vzw.

MOS-vorming - 14 november 2007 – Lier, voor leerlingen, leerkrachten en andere leden van de MOS-werkgroep.

Op afvalreis! 16 april 2008. Een samenwerking met Kleur Bekennen, Green vzw en Djapo vzw.

Cursus Natuurouders Antwerpen voorjaar 2008.

MOS-werkwinkel als start MOS-keuzetraject lerarenopleiding Kleuteronderwijs KdG Antwerpen.

MOS-werkwinkel in lerarenopleiding lager onderwijs Hogeschool Antwerpen, campus Antwerpen en Lier.

3 en 4 maart 2008 MOS-presentatie + MOS-werkwinkel op de Welzijnsdagen voor preventieadviseurs in Vormingscentrum Malle.

Gemeentelijk scholenoverleg: 3/10 Turnhout, 10/10 Bornem, 15/10 Herselt, 29/11 Puurs, 7/12 Westerlo Toelichting thema energie tijdens ondertekening charter energie in de gemeente, 12/2 Zoersel.

17/11 MOS-stand bemannen op VELEWE-beurs.

11/12 Regiovergadering (overleg milieuambtenaren) Kasterlee regio Kempen, 11/12 Regiovergadering Duffel regio Mechelen (K).

22/1 overleg provinciale afvalintercommunales.

30/1: overleg stad Lier i.v.m. cursus natuurouders najaar 2008 + opnieuw opstarten scholenoverleg.

17/3 startvergadering RESOC Kempen proeftuin RETO.

16/10 : Vitaminen voor een gezondheidsbeleid op school, Elzenveld, Antwerpen – bemanning beurs.

10/10 : voorstelling op nascholing van de Comeet van Eandis.

13/2 : Bio met Klasse – in panel – beurs (MOS + PIME).

4/3 : werkwinkel MOS op welzijnsdagen te Malle.

16/4 voorstelling de sojaconnectie op nascholing Blije Bloemen (FIAN, KB, MOS), Roeselare.

1/10 : Pedagogische studiedag op Rozenberg, Mol – werkwinkel MOS-criteria + beurs.

28/2 : pedagogische studiedag Gitok.

6/3 : werkwinkel MOS voor studenten milieukunde UIA.

30/4 MOS werkwinkel voor studenten lerarenopleiding biologie van hogeschool Leuven.

7/11 : Nascholing Regenwoud op ons bord – PIME, Lier.

14/11 : sMOSpot, creatief overleggen met de MOS-werkgroep – PIME, Lier.

9/4 nascholing mobiliteit.

7.1.2 Populaire MOS-acties en -maatregelen

Breien van de langste sjaal voor de Dikke-truiendag, controle van de lichten en PC's op sluipverbruik, aanleggen van groene perkjes op de speelplaats, verfraaien van de refter met bijvoorbeeld een muurschildering met als thema regenwoud, een uitstap maken met de milieuwerkgroep, beheerswerken in natuurgebieden, promoten van de fiets (fietsen naar Kyoto, Friday = bikeday...), workshop van Green 'Da 's proper' op school, inzamelen van batterijen voor wedstrijd van Bebat, MOS-stand op de open deurdag van de school, tentoonstelling 'Troubled waters' van Protos op de school, planten in de klas, DVD van Al Gore blijft populair, brooddoos wordt nog steeds gepromoot, acties i.v.m. recto verso kopiëren, workshops van Green over afvalpreventie, actie milieuvriendelijk naar school komen promoten, plaatsen van een regenton, water gebruiken om bord af te vegen, planten water te geven, afvalstraatje op de speelplaats, invoer drinkbus, planten in de klas, stekkerblok tussen de apparaten, doos voor kladpapier in de klas, drankfontein installeren, aandacht voor spaartoetsen in de toiletten...

7.1.3 Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst

Spectrumschool campus Borgerhout stapt over op FSC- gelabeld papier en standaard recto-verso kopiëren.

Het College van Essen plaatst thermostatische kranen en houdt het energieverbruik bij in een EBS.

Heel wat scholen zorgen voor planten in de klas zoals o.a. KA, MS Schoten en Schilde.

Het Kardinaal Van Roey- Instituut uit Vorselaar heeft een aantal drankautomaten verwijderd. Deze school kleeft ook silhouetten van vogels op de grote ramen om het aantal dode of gekwetste vogels te verminderen. Het Instituut koopt schoolfietsen aan.

SJABI uit Puurs gebruikt milieuvriendelijke onderhoudsproducten.

Bij de nieuwbouw houdt de school rekening met energiebesparende maatregelen. De school plaatst ook een nieuwe, energievriendelijkere verwarmingsinstallatie. De school houdt het energieverbruik nauwkeurig bij in een EBS. Ze schilderen de klassen in een lichtere kleur en de verlichting wordt aangepast en schoongemaakt.

Het Sint-Ursulalyceum en Instituut uit Lier laat een energieaudit uitvoeren door MONDO vzw. De milieuwergroep krijgt hierover een toelichting.

Het Sint-Agnesinstituut uit Hoboken vervangt de blikjes van de automaten door glazen flesjes. De school koopt duurzaam schoolmateriaal aan.

Het Sint-Ursula- Instituut uit OLV- Waver gebruikt sinds kort regenwater als spoelwater voor de toiletten en registreert het waterverbruik.

De 6de jaars maken een eindwerk over CO₂ in de klaslokalen.

De Schatkist Westmeerbeek, HIMO Willebroek, Freinetschool De Steltloper maken een beestentoren.

VB Putte en Freinetschool Triangel maken met de leerlingen een insectenhotel.

St-Eduardus, Schoten reduceert de PMD-fractie tot nul. De leerlingen knutselen papiermanden voor kladpapier voor elke klas.

In de Reuzenboom in Boom maken de leerlingen een afvalmeter. Het restafval daalt aanzienlijk.

In het College van Essen komt er een regenton, het water wordt in de klassen gebruikt en om te poetsen. Het water van uitgespoelde verfborstels wordt verzameld in bussen en gaat naar het containerpark.

De ouders van de Luchtballon uit Mechelen ondertekenen een korte-rittencontract en verkopen groentemanden.

In 't Peperstraatje in Geel wordt MOS voorgesteld aan de directie, de leerkrachten die verantwoordelijk zijn voor de vakoverschrijdende eindtermen en de leden van het CPBW. De school stelt een planning op en betreft daarbij de VOET- leerkrachten. Alle leerkrachten krijgen uitleg over MOS op een personeelsvergadering en de planning die de milieuwerkgroep voor ogen heeft, wordt voorgesteld. Per klas is er één milieuverantwoordelijke. Hij/zij geeft informatie door aan de medeleerlingen en krijgt hiervoor ondersteuning van de klasleraar. Leerlingen formuleren ook nieuwe voorstellen voor de volgende vergaderingen.

De milieuwerkgroep heet 'De Groene Pepers' en heeft een eigen logo. De werkgroep maakt een MOS-lied voor de start van de milieuwerking op school.

Het Sint-Dimpnacollege uit Geel heeft een "greencorner" gemaakt in de mediatheek. Hier vinden leerkrachten en leerlingen alle informatie m.b.t. milieuzorg.

In het KA van Boom maken de leerkrachten een milieuspel voor de leerlingen van het derde jaar.

Het Kardinaal van Roey-Instituut organiseert een afvalwandeltocht voor de leerkrachten om hen bewust te maken van het afvalbeleid op de school. Voor de eerstejaars organiseert de school een fotozoektocht in het educatieve reservaat van de school.

Op SJABI te Puurs krijgen de leerlingen van het 1ste jaar een opleiding composteren om thuis toe te passen.

Het Sint-Ursulalyceum en Instituut uit Lier organiseert een wedstrijd "properste klas". Per klas wordt er ook een sorteerwijzer uitgehangen. Kladdpapier wordt apart bijgehouden. De school doet ook mee aan de actie 'Ik Kyoto'.

Het Sint-Agnesinstituut uit Hoboken organiseert een actie "de netste klas".

Het Instituut Sint-Maria uit Antwerpen organiseert vrijblijvende wateruitstappen. De klassen mogen een waterproject kiezen. Achteraf wordt de uitstap teruggekoppeld naar de school en voorgesteld op een afsluitende watertentoonstelling. Ze organiseren samen met de basisschool een 'run for life' ten voordele van een project over de bouw van waterputten van het Rode Kruis.

De MWG van Sint-Aloysius uit Geel doet mee aan de actie van Natuurpunt 'Vogels voeren en beloeren'.

Het College van Essen legt een bloemenweide aan en de leerlingen helpen bij het uitgraven van de vijver.

De leerlingen in St-Maria Antwerpen lopen rondjes om waterputten te sponsoren. Ook in Freinetschool Triangel organiseren de leerlingen een heuse water for life-actie.

In St-Eduardus schoten houden de leerlingen van het zesde jaar de afvalmeter bij, zij noteren op de meter hoeveel restafval en ander afval er maandelijks geproduceerd wordt.

In St-Eduardus Schoten voeren de leerlingen campagne om verkozen te worden tot ridder of schildknaap om mee te denken over de MOS-werking. In elke klas is er een sMOSpot (vraaggestuurde ideeënbus).

In de Schatkist Westmeerbeek wordt een techniekactiviteit uitgewerkt in het kader van het jaarthema water.

In het college van Essen onderhouden de kinderen samen met de groenouders de tuin. Samen bespreken ze welke taken ze kunnen uitvoeren. De leerlingen van de kangoeroeklas maken op eigen houtje een afvalganzenspel met vragen voor elke leeftijdsgroep.

In St-Bernardusschool Bornem maken de leerlingen van de leerlingenraad een MOS-ganzenspel met vragen over alle MOS-thema's. Ze leggen daarbij verbanden met mondiale vorming. Per klas maken de leerlingen maandelijks een toneeltje om het actiepunt van de maand aan te kondigen.

SBS Larum Geel organiseert een mondiaal waterproject. De leerlingen knutselen in het kader van technologie milieuvriendelijke vaartuigen in elkaar.

In de Toverdoos (kleuterschool) hangen de oudste kleuters druppels aan kranen, drankfonteinje en verwarming. De andere kleuters gaan ernaar op zoek. Ze maken ook borden om duidelijk te maken dat je geen water mag verspillen en dat regenwater niet drinkbaar is.

In De Luchtballon in Mechelen is het jaarthema "Kleur je mee de wereld groen?" Maandelijks zorgen de ouders voor een recept, kinderen helpen mee in de schooltuin, ze maken soep met de eigen gekweekte groenten. De gedichtendag staat in het teken van de natuur.

In St-Maria Antwerpen zoeken de leerlingen op internet naar uitstapmogelijkheden voor water.

7.2 Provincie Limburg

7.2.1 Studie-, vormingsdagen en netwerking

Ontdekkingstocht langs het kanaal

3^e graad LO

vrijdag 28-09-2007 om 13.45 uur

Kempen~Broek, 8 leerkrachten

Busexcursie 'MOS op de kleuterschool'

kleuteronderwijzers

i.s.m. KHLim lerarenopleiding

(vervanging van de deelnemers door 3de jaars studenten)

dinsdag 18 maart 2008 (9.00 tot 16.00 uur) voor leerkrachten en directies

53 deelnemers

dinsdag 8 april 2008 (9.00 tot 16.00 uur) voor de studenten

20 deelnemers

Ontdekkingstocht langs het kanaal

1ste graad SO

woensdag 26-09-2007 om 13.45 uur

Kempen~Broek, 5 leerkrachten

Afvalpreventie op school

1ste, 2de en 3de graad SO

donderdag 28-02-2008

St. -Lodewijk Genk , 47 deelnemers

Milieuwerkgroepen

1ste, 2de en 3de graad SO

woensdag 7-05-2008

Kasteel Bokrijk, 45 deelnemers

Thema energie en Klimaatcasino

1ste, 2de en 3de graad SO

maandag 22-10-2007

CEDUBO Heusden-Zolder, 34 deelnemers

Startvergadering MOS SO

1ste, 2de en 3de graad SO

woensdag 21-11-2007

Het Groene Huis Bokrijk, 20 deelnemers

7.2.2 Populaire MOS-acties en –maatregelen

Educatief natuurbeheer van Natuurpunt met steun van de provincie Limburg en het Agentschap voor Natuur en Bos, waarbij de kinderen beheerswerken uitvoeren in de natuur.

De kinderen verantwoordelijkheden geven i.v.m. energiebesparende maatregelen op school o.a.: de deuren dicht houden, de stand-by lichtjes van de computers uitdoen na gebruik, de gordijnen sluiten en de lichtsakelaars uitzetten bij het verlaten van het lokaal.

Sorteren in de klas en op de speelplaats, hiervoor verschillende vuilnisbakken voorzien met pictogrammen.

Brik en blik en aluminiumfolie verbieden.

Uitdelen van 'teamplant' i.f.v. 'steentje bijdragen'.

Goede werking van het scholierenparlement met ministers en schepenen.

Opstart overlegplatform in de gemeente waarin alle basisscholen en secundaire scholen vertegenwoordigd zijn.

7.2.3 Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst

(Een) regenwaterton(nen) plaatsen, zowel ondergronds als bovengronds, waarbij het regenwater wordt gebruikt (opgevangen) om de toiletten te spoelen, de planten te begieten of te poetsen.

Het opmaken van een vervoersplan i.s.m. de gemeente of de stad, waarbij de school en de gemeente of de stad de ouders sensibiliseert i.v.m. milieuvriendelijk verkeer. Er wordt ook gekeken naar de veiligste en kortste schoolroute. Doel is ook de CO₂ uitstoot terugdringen.

Een deel van de speelplaats omvormen tot moestuin.

De grote grijze container waar al het ongesorteerde afval in mocht, vervangen door sorteerbakken.

Bakstenen in de reservoirs van de toiletten.

Omvorming van bestaande vijver in amfibievijver met aanleg van aanloopplank, gemaakt van gerecupereerd materiaal.

Aankoop van tweedehands materiaal (rekken, borden...) voor containerunits.

Dikke-truienweek heeft geleid tot een permanente verlaging van de temperatuur met 1°C.

Gebruik van biologisch afbreekbare potjes voor 1-jarige planten in tuinbouwschool.

BuSO-school werkt samen met hogeschool voor het optimaliseren van het verwarmingssysteem (8% energiebesparing).

Alle schoonmaakmiddelen screenen aan de norm van de milieukoepwijzer.

Fietsenproject in het kader van duurzame mobiliteit; leerlingen verplaatsen zich met de fiets naar de proefvelden; de fietsen worden ter beschikking gesteld door de school.
Opstart van 'walk- & bikepools' in een gemeente.

Aanleg van een 'keuveltuin'.

Een MOS-muur of MOS-hoek maken in de inkomhal van de school met werkjes van de kinderen, slogans en foto's i.v.m. het gekozen thema.

Een enquête houden bij de directie, leerkrachten, kinderen en ouders i.v.m. de vergroening van de speelplaats en de verplaatsingen naar en van de school.

Kleuters iets bijleren over verkeer en milieu aan de hand van een zelfgemaakte 'show' gebaseerd op de Grote Meneer Kactus-show. De show wordt maandelijks opgevoerd, telkens wordt een ander aspect van verkeer belicht.

Tekenwedstrijd voor logo van het jaarthema.

Leerlingen 'Centrale Verwarming' herstellen lekkende kranen.

Sensibiliseringsactie met afvalenquête en brooddoosactie met beloning.

Confronterende "eyecatchers" in eetzaal (bv. 'u ruimt niet op want hygiëne is niet belangrijk voor toekomstige gezondheids- en welzijnswerkers).

Sensibiliseringsactie 'Betoging van de vuilnisbakken'.

Mini-onderneming in het kader van duurzaam ondernemen.

Leerlingen maken milieufilmpjes tijdens milieu- en gezondheidsweek.

In school rondreizende ideeënbuss.

Mobiliteitsenquête opgesteld, afgenomen en verwerkt door leerlingen 'Kantoor'.

7.3 Provincie Oost-Vlaanderen

7.3.1 Studie-, vormingsdagen en netwerking

Met een aantal partners (gemeenten, intercommunales, NGO's) bestaat er een structurele samenwerking (onder meer met de gemeenten Gent en Destelbergen; de afvalintercommunale Ivago en Intercommunale Durme Moervaart; de gemeente Maldegem, stad Sint-Niklaas, Kleur Bekennen, Wereldcentrum, Protos ...). Scholen die de natuuroudercursus willen volgen moeten een MOS-school zijn.

MOS komt aan bod tijdens de overlegmomenten met de Oost-Vlaamse NME-centra. Scholen die de NME-centra bezoeken, krijgen de folder. Alle scholen die De Kaaihoeve bezoeken, krijgen informatie over het project. Ook studenten lerarenopleiding die een vorming volgen in De Kaaihoeve krijgen altijd een voorstelling.

In de periode november 2007 – oktober 2008 vonden in totaal 261 schoolbezoeken plaats (basis- en secundair onderwijs)

17 oktober 2007: MOS-vorming in Gent i.v.m. de indicatorenlijst en het logodossier voor het basisonderwijs.

7 november 2007: MOS-dag voor de Maldegemse basisscholen i.s.m. de milieudienst Maldegem, Regionaal Landschap Meetjesland en afvalintercommunale IVM.

Op 7 november was MOS secundair een partner bij de introductiedag van het educatieve project Klimaatcasino in de Kaaihoeve te Meilegem.

I.s.m. De Waterkant vond op 14 november 2007 een MOS-vorming voor het basisonderwijs plaats met als titel: Water(lopen) in de klas.

Op 22 februari 2008 vonden er in Destelbergen 2 sessies plaats van de MOS-vorming sMOSpot i.s.m. Doedeskaden vzw.

12 maart: MOS-trefdag 'Halte Water' voor het secundair onderwijs, in het Centrum de Waterkant i.s.m. Kleur Bekennen, Protos en De Waterkant.

MOS secundair Oost-Vlaanderen was een actieve partner in de vorming Duurzame Ontwikkeling, op 15 april in Anderlecht. Een organisatie van MOS Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, Kleur Bekennen en Green.

MOS basis was medeorganisator van de MOS-startdag voor de Gentse MOS-scholen op 17 september, i.s.m. Stad Gent en Ivago.

In samenwerking met WWF en Kleur Bekennen vond op 8 oktober 2008 in het atheneum Aalst, een MOS-vorming plaats met als titel: 'Voetzoekers en Klimaatcasino: een Mondvol'

MOS secundair was aanwezig op de verschillende zittingen van het KRAS-parlement regio Gent schooljaar 07/08 (organisatie Globelink).

7.3.2 Voorbeelden van milieuwinst en educatieve winst

VBS Aspelare: omschakeling naar Ecover-onderhoudsproducten, bouwen met milieuvriendelijke grondstoffen, deelname campagne Klimaatwijken, plaatsen van thermostatische kranen, opvolgen in logboek van het verbruik van energie, gas en water.

VBS Kleitkalseide Maldegem: actie dikke duimenkaart (stimuleren milieuvriendelijke verplaatsingen) gedurende verschillende weken tijdens het schooljaar: voetgangers en fietsers worden geteld en worden beloond met een dikke duimenkaart, opstart van een fiets- en voetpool.

Sint-Franciscus Basisschool Knesselare: vergroening van de speelplaats: aanplanten klimplanten, hazelaars en aanleggen van 2 borders tussen de bomen op de speelplaats, aanplanten van bomen in de schooltuin (notelaar, eik, kastanje en beuk) + enkele fruitbomen, heropstart en uitbreiding van moestuin en bloementuin i.s.m. de ouders, ophangen nestkastjes in een dreef in de buurt van de school en bij enkele buurtbewoners i.s.m. gemeente, vergroening van een straat in de buurt van de school: aanplanten wilgen en bodembedekkers.

De leerlingen speelden telkens een zeer actieve rol tijdens die vergroeningsprocessen.

SBS 't Staakte Lokeren: installatie van een regenton: planten gieten + in elke klas hangt een symbooltje over het gebruik van regenwater in de klas (ontworpen door leerlingen), gevulde plastic flessen in de spoelbakken van de toiletten (waterbesparing bij doorspoelen toiletten) + educatieve kadering voor de leerlingen, installatie van een drinkwaterfontein: promotie drinken van kraantjeswater (uit eigen drinkbeker).

VBS Kleitkalseide Maldegem: via toneel door de "MOS-mannetjes" (voor de hele school): oproep om meer leerlingen te betrekken bij het bewaken van het energieverbruik en het correct sorteren van het afval, in elke klas (kleuter en lager): verkiezing van 1 of 2 leerlingen tot "MOS-man" van de klas (hiermee wordt de oproep van de MOS-mannetjes beantwoord). De MOS-mannetjes stellen dan de nieuwe MOS-kinderen voor en overhandigen hen een MOS-schortje (herkenbaar voor de hele school).

Bubao Windekind Lokeren: oprichting van een milieuwerkgroep met leerlingen buitengewoon onderwijs: één verkozen leerling uit de oudste/beste klassen (type 2). In de verschillende klassen wordt vooraf de "opdracht" besproken, de uitkomst wordt dan besproken tijdens de samenkomst van de milieuwerkgroep. Hieruit groeien dan concrete voorstellen en acties. De inhoud van die vergaderingen wordt uiteraard teruggekoppeld naar de MOS-werkgroep.

GBS De Vierklaver afdeling Asper: via het coöperatief leren worden alle leerlingen (peuter t.e.m. 6de lj) zeer actief betrokken bij de uitwerking van de MOS-thema's: via klasbezoeken, tentoonstellingen... Leerlingen ontwerpen affiches, slogans, brieven en maken vele knutselwerken.

MOS-leerlingenraad: verantwoordelijke leerlingen vanaf het 2de leerjaar - 6de leerjaar (per MOS-thema twee leerlingen en per leerjaar twee leerlingen) vergaderen op de laatste vrijdag van de maand. Iedereen kan agendapunten toevoegen en voorstellen doen. De MOS-leerlingenraad wordt voorbereid in de klas a.d.h.v. een overzichtsblad en nadien teruggekoppeld in de klas. Er is planning, voorbereiding, bespreking en evaluatie van de

acties. Per MOS-thema worden er steeds drie vragen behandeld: "wat verloopt er goed?", "wat kan er beter/waar zijn er problemen?" en "vragen?/tips?/ideeën?"

Het Technisch Instituut Berkenboom uit Sint-Niklaas zet een gesmaakte affichecampagne op touw onder de titel "Oog voor Afval".

Onder impuls van de milieuwerggroep bedenken de leerlingen van het 7de jaar publiciteit en illustratie het concept. Ze ontwerpen een bijzonder mooie affiche om hun afvalpreventieacties kenbaar te maken.

Een sprekend voorbeeld en een mooie suggestie voor andere MOS-scholen hoe je als werkgroep over het project kunt communiceren, en een beroep kunt doen op de creativiteit van leerlingen van de school

Leerlingen eerste graad werken samen met MOS-leerkrachten een tentoonstelling uit over water. Leerlingen krijgen hier de volle verantwoordelijkheid: informatie opzoeken, verwerken... in collages, grafieken, tekeningen, suggesties waterbesparing...

In de lessen PAV wordt een demo- waterzuiveringsstation nagebouwd. (Buso De hagewinde)

In Lokeren ging vorig schooljaar de MOS-werking van het Koninklijk Technisch Atheneum van start. Ze hebben onder meer een 'gezondheidswinkeltje' opgestart met duurzame drankjes uit de wereldwinkel. De leerlingen van 5 en 6 boekhouden runnen het winkeltje.

KTA Lokeren: Onder het motto 'meten is weten' plaatst de school mazouttellers.

De energieboekhouding gebeurt in nauwe samenspraak met de onderhoudsman van de school, een actief lid van de milieuwerggroep

Er gebeurde een inventarisatie van de energieverliezen op school door leerlingen bso koeltechnieken. in combinatie met een groepswork door 6 STW: energiebeleid op school. (atheneum Maldegem)

Syntra Gent: Centrale verwarmingsaudit door leerlingen centrale verwarming. Leerlingen stellen brander af, onderhouden en controleren de verwarmingsinstallatie en kijken waar ze met kleine ingrepen energiebesparingen kunnen doorvoeren.

Buso De hagewinde uit Lokeren realiseert een wateropvang aan het platte dak van hun bouwafdeling door middel van 2 vaten van 1000 liter. Het gerecupereerde regenwater gebruiken ze voortaan voor de bewatering van hun moestuin én het regenwater wordt ook gebruikt in de lessen bouw voor de aanmaak van mortel en de opkuis van het gereedschap.

De leerlingen plaatsen tijdens springuren aluminiumfolie achter de radiatoren in het Instituut voor Verpleegkunde Sint-Vincentius van Gent.

Middenschool De Moerbeke kiest bij de aankoop van papier voor papier met milieulabel en stimuleert het gebruik van ecologisch verantwoord schoolmateriaal. De school informeert zich ook over het gebruik van milieuvriendelijk inpakpapier voor de grote hoeveelheid broodjes die worden besteld.

Het atheneum uit Maldegem schakelt over op milieuvriendelijke poetsproducten.

In de oude vleugel worden isolerende gordijnen aangebracht.

7.4 Provincie Vlaams-Brabant

7.4.1 Vlaams-Brabant investeert in MOS

Het provinciebestuur van Vlaams-Brabant investeert fors in projecten die het MOS-project ondersteunen.

Water4all

Met Water4all maakt elke graad op zijn eigen manier kennis met bepaalde aspecten van integraal waterbeheer. De eerste graad heeft aandacht voor waterkwantiteit, de tweede graad voor waterkwaliteit en de derde graad focust op integraal waterbeleid en duurzame ontwikkeling.

Integraal waterbeleid werkt bekkengericht. Water4all richt zich op de 4 belangrijkste rivierbekkens in de provincie Vlaams-Brabant: Dijle–Zenne, Dender, Beneden-Schelde en Demer. Om aan te sluiten bij de directe schoolomgeving focust de school op een waterloop en een waterrijk gebied in de buurt.

2000 leerlingen werkten mee aan Water4all.

Klimaatcasino

Het klimaatcasino is een speelse tentoonstelling opgebouwd uit 9 flipperkasten en een roulette.

De boodschap is: vandaag mag je voor het laatst gokken met ons klimaat. Het klimaatcasino geeft het antwoord op vragen zoals: Wat is het Kyoto-protocol precies? - Hoeveel windmolens zijn er nodig om België van elektriciteit te voorzien? - Wat is het effect van de klimaatverandering in België?

Voor elke graad van het middelbaar onderwijs is er een doeactiviteit, die aansluit bij een casinobezoek.

Het casino bezocht 21 secundaire scholen in 2008.

Energiekit

De energiekit ondersteunt secundaire scholen die met ECOS (Energiecheck op school – zie themapakket “Energie op school”) willen werken. De kit bevat dataloggers voor temperatuur en CO₂, energiemeters, lintmeters... In een handleiding worden een aantal energiechecks uitgewerkt. Er is een energiecheck voor:

- ❖ de verlichting: een school gebruikt gemiddeld 70% van de elektrische energie voor verlichting.
- ❖ het sluipverbruik: sommige toestellen gebruiken ook elektrische energie als je ze niet gebruikt. Kopietoestellen, computers, elektrische boilers... speur de sluipverbruikers op.
- ❖ huiswerk: de leerlingen gaan het sluipverbruik thuis te lijf.
- ❖ de ventilatie: voldoende frisse lucht en een aangename temperatuur maken het voor iedereen prettiger in de klas.
- ❖ de centrale verwarming: een verwarming moet op het juiste moment en op de juiste plek voor de juiste temperatuur zorgen.

E.H.B.E. (Eerste Hulp Bij Energievreters).

De energiekoffer Eerste Hulp Bij Energievreters (E.H.B.E.) zit boordevol instrumenten om samen met leerlingen van het basisonderwijs op een speelse manier te speuren naar o.a.

sluipverbruik en hoge temperaturen in klas en school. De energiekoffer bewijst dat leren over energie en energie besparen op school ook leuk kan zijn. Met de E.H.B.E. ontpoppen de leerlingen zich gaandeweg tot echte Energiedetectives. Tot in de kleinste hoeken van de school speuren ze naar Energievreterers die in de school met heel wat energie gaan lopen. Het concept van de energiekoffer werd door 5 pilootscholen uitvoerig getest. Vanaf oktober 2008 kunnen zes energiekoffers op evenveel provinciale uitleenpunten gratis worden ontleend.

MOSmobi

MOSmobi is het product van een samenwerking tussen drie diensten op provinciaal niveau (mobiliteit, POO en leefmilieu). Vertrekkende vanuit de MOS-filosofie en met de MOS-methodiek legt MOSmobi de link tussen duurzaam verkeer en verkeersveiligheid. Een deskundige mobiliteit begeleidt de scholen hierbij.

Na een proefjaar met een tiental basisscholen is MOSmobi ondertussen goed ingeburgerd. Er is een duidelijke toename van het aantal basisscholen die voor het MOS-thema Verkeer kiezen. Steeds meer scholen kiezen ervoor om dat thema invulling te geven via MOSmobi. Tijdens het schooljaar 07-08 waren dat er al dertien. Voor 08-09 lijkt het erop dat de kaap van twintig deelnemende scholen overschreden zal worden. MOSmobi sluit ook perfect aan bij het recente initiatief 'Duurzaam naar School' van het ministerie van Onderwijs dat in 2008 werd opgestart. Wordt zeker vervolgd.

Subsidies voor scholen die kiezen voor het thema "natuur op school".

Vanaf september 2008 kunnen Vlaams-Brabantse scholen onder bepaalde voorwaarden provinciale subsidies krijgen als ze hun schooldomein (of de omgeving) vergroenen. De projecten moeten voldoen aan bepaalde toepassingsvoorwaarden. Belangrijk is dat het project een meerwaarde op educatief vlak én op vlak van natuurwinst betekent. Een planmatige aanpak is hét sleutelwoord voor een geslaagd project. Participatie van alle betrokkenen, zowel op school (leerlingen, leerkrachten, directie, ouders, onderhoudsteam...) als rond de school (duurzaamheidsambtenaar, natuurverenigingen, regionaal landschap...) is essentieel.

Een brede kijk: van scholen van het secundair onderwijs verwachten we dat het project past binnen het omliggende gebied en het (provinciaal) beleid. Zo kan de school zich bv. toespitsen op een Provinciale Prioritaire Soort. Dat kadert perfect binnen de doelstelling voor meer biodiversiteit.

7.4.2 MOS-tornooi

Vanaf 2008 krijgen de Vlaams-Brabantse basisscholen die het derde logo behaalden er een nieuwe uitdaging bij: het MOS-tornooi.

Het concept is eenvoudig: jaarlijks komen de ingeschreven logo 3-scholen samen en stellen hun milieuzorgproject aan elkaar voor. Dat kan op een ludieke en creatieve manier. Aan de hand van een door de MOS-begeleiding opgestelde indicatorenlijst beoordelen de deelnemende scholen elkaar. De MOS-school die er het beste uitkomt, wint het MOS-tornooi en mag zich gedurende één schooljaar provinciaal MOS-ambassadeur noemen. Een kristallen trofee met een uniek MOS-hologram en een waarde van niet minder dan €2000 zal dan gedurende het ambassadeurschap in de school prijken. De school die drie jaar na elkaar het MOS-tornooi wint, mag de trofee definitief houden.

Woensdag 24 september 2008 streden drie logo 3-scholen voor het eerst voor de MOS-trofee.

Go! Zonedorp uit Aarschot, de vrije basisschool Broederschool Groot-Bijgaarden, en GO! De Cocon Tremelo traden hiervoor in de MOS-arena. Het werd een spannende wedstrijd waarbij uiteindelijk de basisschool van het gemeenschapsonderwijs GO! De Cocon uit Tremelo verdiend als winnaar uit de bus kwam. Afspraak voor de Vlaams-Brabantse logo 3-scholen op woensdag 30 september 2009 in Tremelo!

7.4.3 Goede praktijkvoorbeeld

GO! De Duizendpootridders uit Opwijk werkte de voorbije twee jaar een zintuigentuin op haar schooldomein uit. Ze schakelde daarbij de expertise van Velt in, en betrok ouders en kinderen bij het uitdenken, de aanleg en het onderhoud van het concept.

Buiten het gegeven dat er voor een ecologische tuin werd gekozen, sprong vooral de planmatige aanpak duidelijk in het oog. Vooraleer aan het grote werk te beginnen, informeerde de milieuwerkgroep zich eerst terdege over wat de school wou en wat een zintuigentuin juist behelst. De school stelde een actieplan voor de twee volgende jaren op. Het voorbije schooljaar werd de uiteindelijke aanleg daadwerkelijk opgestart.

7.5 Provincie West-Vlaanderen

7.5.1 Aanpak

In 2008 gingen 2 nieuwe MOS-begeleiders voor het basisonderwijs aan de slag. Door hun onderwijs- én MOS-ervaring is dat heel vlot verlopen. Maar door de personeelwissel is het vooropgestelde doel om basisscholen en secundaire scholen die een campus delen, gezamenlijk te benaderen niet gelukt.

Scholen die ooit een milieubeleidsverklaring hebben getekend, maar nog nooit de stap naar het eerste logo hadden gezet, werden expliciet aangesproken. Soms gebeurde dat met de medewerking van de gemeentelijke milieuambtenaren.

Bij het secundair onderwijs werd gefocust op de slapende scholen door bv. de DigiMOS naar *alle* scholen te sturen.

Scholen die voor een logo gaan, krijgen minstens één bezoek per jaar van de begeleider, meer indien nodig. Scholen die een negatief advies hebben gekregen bij hun logoaanvraag, krijgen een bezoek met evaluatiegesprek.

Er is voortdurend ondersteuning, advies en begeleiding per brief, telefoon of mail. Er zijn gemeentelijke overlegmomenten met alle scholen.

Studenten in lerarenopleidingen kunnen de 5 themabundels van het basisonderwijs raadplegen in hun eigen schoolbibliotheek. MOS stelt materiaal ter beschikking voor stages in het buitenland.

Enkele gemeentebesturen engageerden zich sterk om MOS-scholen financieel en praktisch te ondersteunen.

De begeleiders geven geregeld een MOS-voorstelling op een personeelsvergadering of begeleiden pedagogische studiedagen in de scholen.

De "Koffermeesters" (vrijwilligers, meestal leerkrachten) krijgen een degelijke vorming over de MOS-leermiddelen. Zij worden vaak ingeschakeld bij de MOS-nascholingen voor het basisonderwijs.

De Provincie West-Vlaanderen ondersteunt – o.a. door het aanbieden van vormingen - een netwerk van vrijwillige Natuurouders. Zij begeleiden elk in hun school en samen met de leerkrachten, natuur- en milieueducatieve activiteiten.

Bijscholing van de MOS-begeleiders: zij volgen opleidingen georganiseerd door Eandis, VSV... en educatieve workshops die gegeven worden door partnerorganisaties zoals Velt, Green, Kleur Bekennen...

7.5.2 Promotie, uitbouw netwerk en vormingen

De MOS-dvd kan in alle milieudiensten uitgeleend worden. Je kunt de filmpjes ook bekijken op de West-Vlaamse MOS-website.

West-Vlaanderen voerde promotie voor MOS op o.a. de COV-beurs (leermiddelenbeurs voor leerkrachten basisonderwijs), de engagementenmarkt van GO! in Oostende, op de beurs Bazar Mondial van Kleur Bekennen en via publicaties van de provincie (Milieubytes, Natuur- en milieu-info...).

Permanente stand in de provinciale bezoekerscentra en een tijdelijke stand bij het begin van het schooljaar in het Provinciaal Informatiecentrum Het Tolhuis.

Er is nauwe samenwerking met andere diensten van de provincie (fietspromotor, afvalbeleid en milieucommunicatie, domeinen...).

Provincieraadsleden en de deputatie worden op de hoogte gebracht van alle MOS-activiteiten; er is een eigen DigiMOS (digitale nieuwsbrief) voor basis- en secundaire scholen; het tijdschrift MOSterd wordt ook bezorgd aan CLB's, LOGO's, pedagogische begeleiders en gemeentebesturen...

In een aantrekkelijke NME-schooljaarkalender staat een jaaroverzicht van o.a. alle MOS-vormingen. De kalender wordt ruim verspreid naar alle scholen, gemeentebesturen, pedagogische begeleiders, inspectie...

De MOS-logouitreiking is een leuk en opvallend evenement waarover nagepraat wordt in de regionale pers, op de scholen... Actieve gemeentebesturen krijgen er een attentie.

Er gaat veel energie naar overleg met gemeenten en gemeentelijke NME-samenwerkingsverbanden (groepen gemeenten - gebiedsdekkend) georganiseerd door de NME-streeksteunpunten.

Aanwezigheid op voor MOS relevante trefmomenten georganiseerd door verwante diensten binnen de provincie (bvb mobiliteit, natuureducatie...).

De MOS-ploeg werkt goed samen met Kleur Bekennen, LOGO, Velt, Ecolife, WWF, Green, afvalintercommunales.

We melden aan de gemeenten welke scholen er voor een logo gaan, de gemeenten worden uitgenodigd om mee te gaan op schoolbezoek, er worden gemeentelijke infosessies georganiseerd i.s.m. MOS...

Er werden twee vormingen voorzien voor het basisonderwijs. Elke vorming werd twee keer aangeboden, eens voor het noorden en eens voor het zuiden van de provincie. In het najaar van 2007 ging de nascholing over het thema energie, met een voorstelling van de themabundel en vier workshops (o.a. Nuondoos, de energiedoos van WWF). De vorming in het voorjaar van 2008 behandelde het thema "Natuur op school", over groot- en kleinschalige vergroeningsmogelijkheden op schooldomeinen en de educatieve inkadering ervan. Het subsidiereglement van de provincie werd daar uitvoerig toegelicht.

Voor het secundair ging er een vormingsdag door met als titel "(H)eerlijk bloeit het langst". Daarin kwamen de volgende dingen aan bod: Eerlijk bloeit het langst, de Sojaconnectie, (H)eerlijk duurt het langst en Mondvol.

7.5.3 Milieuwinst en educatieve winst

In de didactische keukens wordt meer aandacht besteed aan bereiding van een volwaardige maaltijd met etensresten.

Veel gebruik van poppelepee voor acties tijdens "Week van de zee".

De MOS-mobiel: een mobiel winkeltje met groenten en fruit uit de schooltuin, bereidingen uit de kruidentuin... gerund door de kinderen.

Fietsatelier: opknappen van oude fietsen (uit kringloopark of niet opgeëiste gestolen fietsen) zodat klasuitstappen met de fiets kunnen gebeuren.

Sinds 2006 bestaat een provinciaal subsidiereglement om de vergroening van de schoolomgeving aan te moedigen. Voorwaarde is dat die vergroening ook een educatieve meerwaarde heeft. Een lesgever "ecologische siertuin" staat de scholen met raad en daad bij. In de periode november 07 – oktober 08 zijn 16 dossiers goedgekeurd.

Kerstboom en MOS-infohoek gemaakt met snoeihout.

Rommelmarkt georganiseerd door de school.

Verwarming in de gangen staat permanent uit.

Ganzen op school om het gras kort te houden.

Meubelen aankopen in kringwinkel.

Batterijlader op zonne-energie maken in de lessen TO.

Gratis fruitmand in leraarskamer.

School onderhandelt met cateringbedrijf over minder verpakkingsafval.

School stimuleert carpoolen voor leerkrachten.

Waterkannen in de refter.

Herstellen van verwaarloosde kloostertuin en boomgaard.

Leerlingen van Buso-school wijzen leerkrachten erop dat ze bij het vertrek naar de zeeklassen zeker hun herbruikbare boodschappentassen moeten meenemen.

Extra-diploma voor Buso-leerlingen die goed sorteren.

Schoolstages op gemeentelijk containerpark of bij Natuurpunt of andere milieuvereniging.

Leerkrachten nemen onafhankelijk milieu-initiatieven in de lessen, bv. Kiekjesdag in Veurne.

Meer koppeling van MOS aan andere projecten of ander beleid, bv. gezondheidsbeleid.

Het MOS-complot in Gistel: de stad Gistel nodigt leerlingen van basis- en secundair onderwijs uit op een gezamenlijke picknick 's middags. De leerlingen van BaO geven aan SO een voorstelling van een MOS-actie op hun school en dagen leerlingen van SO uit om verder te werken op hun school en de ecologische voetafdruk naar beneden te halen. Na de picknick halen ze het afval op en wegen het afval van BaO en SO. Dat alles wordt ingeleid en gesteund door de burgemeester.

Lessen "Koken op kot" voor de laatstejaars SO.

Afvalarme picknick georganiseerd door de gemeente. De winnende klas krijgt een opwindbare zaklamp.

In veel scholen inzamelen van dopjes voor actie "blindegeleidehonden".

7.6 Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heb je verschillende overheden en organisaties die milieueducatieve programma's aanbieden aan scholen. De Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) organiseert het MOS-project in het Brusselse Nederlandstalige onderwijs. Je hebt ook 'Leefmilieu Brussel' (het Brussels Instituut voor Milieubeheer, BIM) dat eigen programma's voor scholen ontwikkelt. 'Mobiël Brussel' is een initiatief van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voor mobiliteitsprojecten in de schoolomgeving. Daarnaast heb je nog aanbieders zoals 'Net Brussel' met een sorteerproject voor scholen, de Stadswinkel met projecten voor energie-educatie en ook de vzw's Natuurpunt, Biloba, e.a. - met een interessant milieuaanbod waar scholen gebruik van maken.

De vzw GREEN Belgium organiseert, in opdracht van 'Leefmilieu Brussel', educatieve programma's en workshops voor kleuters en leerlingen van het lager en het secundair onderwijs. In Vlaanderen is GREEN erkend als gewestelijke natuur- en milieuvereniging. Voor haar werking in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt GREEN financieel ondersteund door de VGC en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. GREEN is dan ook een belangrijke partner voor het realiseren van MOS in Brussel. Omdat de doelstellingen van beide organisaties elkaar goed aanvullen, worden workshops, studiedagen, schoolbezoeken meestal samen georganiseerd.

Het is dan ook duidelijk dat de 25 basisscholen en 7 secundaire scholen die in het schooljaar 2007-2008 het felbegeerde eerste, tweede of derde MOS-logo behaalden, dit doen door gebruik te maken van het gevarieerde aanbod in Brussel. MOS biedt hen een kader waarin ze hun eigen projecten, in samenwerking met diverse Brusselse partners kunnen plaatsen.

Er is tegenwoordig, ook in Brussel veel aandacht voor milieuzorg, ondanks het feit dat omgevingsindicatoren voor het milieu niet altijd even gunstig zijn: zo voert het Brusselse Gewest alleen een aanmoedigingsbeleid en is het sorteren van afval nog steeds niet verplicht. Hoewel het huisvuil gescheiden wordt opgehaald, blijft het gerucht hardnekkig de ronde doen dat er in Brussel niet wordt gesorteerd, ondanks de talrijke campagnes van Net Brussel. Sorteren is voor velen geen evidentie. Dat geldt niet alleen voor leerlingen maar soms ook voor onderhoudspersoneel. Daarom organiseert MOS, samen met GREEN informatiedagen voor onderhoudspersoneel en leerkrachten in het sorteercentrum van Vorst.

Ook afvalpreventie krijgt veel aandacht: de brooddoos is gemeengoed geworden. Door de acties van Leefmilieu Brussel de afgelopen jaren, beschikken nu veel scholen over een drinkwaterfonteinje en/of drinken de leerlingen heerlijk, gezond kraantjeswater uit een herbruikbare drinkbus. De regenwaterton om het moestuintje of de kruidenspiraal te voeden, vind je al terug in heel wat scholen. In de tuin of in de klas composteren de kinderen zelf in een wormenbak het fruitafval.

Veel Nederlandstalige scholen zijn druk bevolkt. Ruimte om te vergroenen is dikwijls heel beperkt en soms onbestaand. De creativiteit van de leerkrachten en de ondersteuning door de partners zijn dan ook heel belangrijk om geveltuintjes of bloembakken te introduceren. Scholen waar wel groene ruimte voorhanden is, kaderen het steeds meer op een educatieve

manier: verscheidene scholen beschikken over een moestuintje, een daktuin of een natuurreserveaat in wording. Waar geen groen op school aanwezig is, wordt het groen in de omgeving opgezocht: sommige scholen slagen erin in de onmiddellijke omgeving een park, een beek, een water- en windmolen tot zelfs een atelier voor zonnepanelen in één educatieve wandeling te combineren.

Energie is een belangrijk aandachtspunt. Ook hier kan MOS rekenen op de hulp van partners om een schooleigen aanpak te realiseren. De Brusselse Stadswinkel is initiatiefnemer van twee Europese projecten: een vijftal basisscholen nam deel aan het Europese 'Feedu-project'. Daarbij zijn een energierondgang, een telleropname en het opsporen van sluipverbruik de belangrijkste actiepunten. Enkele secundaire scholen schreven zich in voor het Europese E-learning project. De vormingen voor de leerkrachten, door MOS en in samenwerking met GREEN, vonden plaats in het Nascholingscentrum Brussel. Die Europese projecten boden een vervolg op de 'Kant en klare energieprojecten' van Leefmilieu Brussel (GREEN) waar de scholen al instapten. Het valt op dat de leerlingen enthousiaste energieambassadeurs zijn die het op school aangeleerde thuis in de praktijk brengen: ze sporen het sluipverbruik op en vervangen gloeilampen door spaarlampen.

Verkeer is een verhaal apart. In opdracht van 'Mobiel Brussel' (de mobiliteitsadministratie van het Brusselse Gewest) helpt GREEN Brusselse scholen om schoolvervoersplannen te realiseren. Omdat bijna alle 'mobiliteitscholen' MOS-scholen zijn, zorgt MOS ervoor dat de klemtoon niet enkel op veiligheid in het verkeer of de schoolomgeving ligt, maar dat ook milieu een belangrijk aspect van een schoolvervoerplan is. Het resultaat is dat de fiets in heel wat scholen van stal wordt gehaald, ook in het centrum van Brussel! Je ziet geregeld leerlingen van Nederlandstalige scholen in het straatbeeld opduiken, gehuld in oranje hesjes en voorzien van veilige fietshelmen.

Studiedagen voor leerkrachten, een educatief aanbod voor de lerarenopleiding of een aanbod voor pedagogische studiedagen worden gezamenlijk met verschillende partners ingericht en uitgewerkt: zo werkten MOS, GREEN, 'LOGO' en 'Kleur Bekennen' samen de studiedagen 'Gezondheid vanuit verschillende hoeken bekeken' en 'Voeding vanuit verschillende hoeken bekeken' uit.

De milieubibliotheek waar scholen waterrugzakjes, spellen, boeken en herbruikbare bekertjes gratis kunnen ontlenen, krijgt stilaan bekendheid. Dat informatiecentrum is dan ook een ontmoetingsplaats voor leerkrachten en partners die milieu belangrijk vinden.

Het is duidelijk dat de gezamenlijke, niet concurrentieel aanpak voor de scholen en voor de partners een win-win operatie is, ook buiten de taalgrenzen: zo kunnen nu ook Franstalige scholen in Brussel en in Wallonië deelnemen aan de 'Dikke-truierendag'.

MOS is niet enkel voor de Brusselse scholen een stuwende partner, ook binnen de eigen VGC-administratie is MOS een katalysator om kleine stapjes te zetten in de richting van een meer milieubewuste administratie.

8. Educatief materiaal

8.1 Overzicht

Basis- en secundair onderwijs

- Affiche: 'Onze MOS-acties'
- Folder 'En na logo 3'
- Achtergrondinformatie en lestips Dikke-truiendag
- De draagkracht voorbij: dossier van MOS en Kleur Bekennen over "World Overshoot Day" (**nieuw**) (8.1)

Basisonderwijs

- Handleiding MOS basisonderwijs
- Themabundel 'Afvalpreventie'
- Themabundel 'Energie'
- Themabundel 'Water'
- Themabundel 'Natuur op school'
- Themabundel 'Verkeer'
- Toelichting voor het aanvragen van het MOS-logo basisonderwijs
- Leidraad voor schakelbezoek met De Lijn en MOS-Poppelepees*
- MOS-folder 'Met MOS beresterk'
- Affiche 'Met MOS beresterk'

* Basisscholen kunnen gratis op schakelbezoek in het kader van hun MOS-activiteiten met de poppelepee.

Secundair onderwijs

- MOS-leidraad secundair
- 'Een goede cocktail is het lekkerst': praktijkboek MOS-secundair
- Themapakket 'Energie'
- Themapakket 'Afval en duurzame materialen'
- Themapakket 'Mobiliteit'
- Themapakket 'Water' (**nieuw**) (8.2)
- ECOS - Energiecheck op school
- MOSKEI – MOS: Kwaliteit en Eigenheid (**herwerking**) (8.3)
- MObi-liSt – inventarisatie van schoolmobiliteit (**herwerking**) (8.4)
- Afvalenquête
- Laat ik me inpakken?
- MOS-folder 'Zet je schrap'
- Achtergrondinformatie en lestips bij "Volle pot"
- Affiche 'Zet je schrap'

8.2 De draagkracht voorbij

Vanaf "World Overshoot Day" – in 2008 is dat op 23 september – leven we op ecologisch vlak 'boven onze stand'. Op die dag heeft de hele wereldbevolking voor dat jaar alle beschikbare natuurlijke rijkdommen verbruikt die de natuur op één jaar tijd kan vernieuwen. MOS en Kleur Bekennen maakten samen een dossier hierover dat verschenen is in MOSterd nr. 12 en ook te vinden is op www.milieuzorgopschool.be. Onderwerpen die o.a. aan bod komen: klimaatverandering, ecologische voetafdruk, eerlijke aardeaandeel, milieuzorg en wereldburgerschap.

Voorstelling en referenties van een aantal boeken, lespakketten, theatervoorstellingen, campagnes en tentoonstellingen.

8.3 Themapakket 'Water'

Het themapakket is een werkinstrument voor scholen die op het thema 'water' willen focussen en bewuster willen omgaan met water. Met het pakket kan een MOS-school de bekende MOS-stappen toepassen en concretiseren met het thema 'water'.

MOS zet in dit pakket de wereldwijde uitdagingen in verband met water op een rijtje. Het pakket reikt ook heel wat gevarieerde en boeiende manieren aan om op school het thema water te behandelen. Niet alleen de wereld zal daar beter van worden, maar ook de school zelf. De waterfactuur daalt en de school werkt zich in de kijker als een verantwoordelijke, levende en participerende school. Zo ontdekken jongeren hun impact op de wereld. En de wereld is een goed voorbeeld rijker.

De hoofdmoot van dit MOS-themapakket is bedoeld voor leerlingen en leerkrachten. De zes MOS-waterstappen bieden een flinke variatie aan acties om met het thema 'water' aan de slag te gaan in de klas, in de school en in de schoolomgeving.

Per stap zijn de acties, activiteiten en suggesties ingedeeld op basis van het Ecopolisschool-model.

In elk hoofdstuk staan activiteiten en suggesties die bedoeld zijn voor de school, voor de omgeving of voor de wereld. Meestal zijn de activiteiten geschikt voor de verschillende graden: de school kan minder diep of uitgebreider ingaan op het onderwerp, of kan de deeltaken verdelen naar graad.

8.4 MOSkei: MOS, Kwaliteit en Eigenheid (herwerking)

MOSKEI (een programma in Excel) is een instrument waarmee de school het niveau van haar milieuzorgwerking te weten kan komen en de werking kan evalueren. Op 10 indicatorenlijsten duidt de school aan wat ze gerealiseerd heeft.

1. visie en planning
2. betrokkenheid
3. communicatie
4. verankering
5. educatieve winst
- 6.1 milieuwinst vergroening
- 6.2 milieuwinst afval en duurzame materialen
- 6.3 milieuwinst mobiliteit
- 6.4 milieuwinst energie
- 6.5 milieuwinst water

Het programma berekent de score van de school. Zo ziet de school zelf of ze in aanmerking komt voor een eerste, tweede of derde logo.

De mogelijkheid "niet van toepassing" werd toegevoegd (in het geval dat scholen bepaalde indicatoren onmogelijk zelf kunnen realiseren) en de indicatoren bij "milieuwinst water" werden uitgebreid.

8.5 MObi-liSt – inventarisatie van schoolmobiliteit (herwerking)

MObi-liSt is een vragenlijst, uitgewerkt in onafhankelijke modules. De school kan *kies*en welke informatie ze wil verzamelen en hoeveel inspanning ze bereid is hiervoor te doen.

De verschillende modules zijn:

- Verplaatsingsgedrag
- Redenen voor gebruik van vervoermiddelen
- Schoolvoorzieningen
- Knelpunten schoolroutes
- Emissies vervoermiddelen.

Voor een inventarisatie van de mobiliteitssituatie van de hele school aan het begin van het MOS-stappenplan, is het nodig ten minste de module "Verplaatsingsgedrag" voor leerlingen van alle graden en voor alle personeelsleden te doorlopen.

De modules "Redenen voor gebruik van vervoermiddelen", "Schoolvoorzieningen" en "Knelpunten schoolroutes" leveren meer inzicht in de achtergronden voor het verplaatsingsgedrag.

In de module "Emissies vervoermiddelen" gaan we dieper in op de milieugevolgen van de mobiliteitssituatie van de school.

Die laatste modules kun je gebruiken op school-, graad- of klasniveau – afhankelijk van de interesse en gewenste tijdsbesteding van betrokken leerkrachten of van de directie.

De vragenlijst past in de MOS-criteria om een logo te behalen (zie MOS-leidraad secundair). Nu herwerkt in 5 verschillende excelbestanden.

9. MOSterd

MOSterd verschijnt twee maal per jaar en wordt verstuurd naar alle Vlaamse en Brusselse Nederlandstalige scholen, het NME-werkveld (Natuur- en Milieueducatie), bibliotheken, milieuambtenaren, duurzaamheidsambtenaren, intercommunales, milieuorganisaties en de onderwijswereld (pedagogische adviseurs, inspectie, departement Onderwijs...).

MOSterd verscheen ondertussen 12x:

- Nr. 1 februari 2003
- Nr. 2 november 2003
- Nr. 3 mei 2004
- Nr. 4 december 2004
- Nr. 5 mei 2005
- Nr. 6 oktober 2005
- Nr. 7 februari 2006
- Nr. 8 oktober 2006
- Nr. 9 februari 2007
- Nr. 10 oktober 2007
- Nr. 11 februari 2008
- Nr. 12 november 2008

Scholen kunnen via MOSterd heel wat praktische ideeën opdoen om een eigen milieuzorgsysteem op te bouwen of uit te breiden. Het tijdschrift beschrijft tal van concrete schoolvoorbeelden in het basis- en secundair onderwijs. MOSterd heeft een eigentijdse en vrolijke opmaak, vaste rubrieken en teksten met een rechtstreeks belang voor scholen. Iedere MOSterd biedt een pak informatie over actuele milieuonderwerpen en opvallende tendensen. Getuigenissen van scholen en nieuwe initiatieven komen in aparte rubrieken terecht.

Vaste rubrieken:

MOSTERDSAUS, MOSTERD SPRAK MET, OPRUKKEND MOS IN HET BASISONDERWIJS, OPRUKKEND MOS IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS, DE PROVINCIES, MOS-THEMA'S, OVER DE MOSMUUR, DE MOSKRANT...

Telkens wordt ook een thema en/of een aantal scholen IN DE KIJKER geplaatst.

10. MOS-website en campagnewebsite 'Dikke-truiendag'

The screenshot shows the MOS website interface. On the left, there are navigation menus for 'Onderwijsniveau' (Basis, Secundair, Hoger), 'MOS-werking' (MOS-info, Gewestelijke coördinatie, Begeleiding, Netwerking, Agenda), and 'MOS-extra' (MOSterd-Nieuwsbrief, En na logo 3, Dikke-truiendag). The main content area includes a header for 'MOSwijzer Milieuzorg Op School' with links to 'home LNE', 'home MOS', 'contact', and 'milieueducatie.lne.be'. Below this, there's a section 'Milieuzorg Op School' with a description of the project and a 'In de kijker' section featuring 'ECOS : EnergieCheck Op School'. A sidebar on the right contains icons for 'NME-inventaris', 'Logo-jureringen', 'MOSterd-archief', 'en na logo 3', 'Dikke-truiendag', and 'MOS-pers'. The bottom of the page features a 'Logo's 2008 : basisonderwijs' section with a small image and text.

De vernieuwde MOS-website brengt iedere milieuminnende leerling, leerkracht, directeur of ander schoolpersoneel op de hoogte van wat MOS precies voor een school kan betekenen. Scholen vinden er alle informatie over het project, de begeleiding, de lespakketten, netwerking enzovoort. Een school die met MOS begint, is nooit meer dezelfde. Specifieke informatie over het MOS-initiatief "Dikke-truiendag" kunnen de scholen raadplegen op de vernieuwde campagnewebsite <http://dikke-truiendag.lne.be>.

Aantal hits websites				
	www.milieuzorgopschool.be			http://dikke-truiendag.lne.be
maand	MOS-startpagina	MOS-basis	MOS-secundair	
nov/07	4.359	993	617	3.575
dec/07	2.077	492	395	2.291
jan/08	3.536	722	543	9.791
feb/08	4.305	1.038	507	26.652
mrt/08	2.352	637	395	987
apr/08	2.489	746	497	536
mei/08	2.422	681	463	394
jun/08	1.688	409	288	341
jul/08	662	160	99	183
aug/08	1.084	264	168	186
sep/08	3.417	966	525	359
okt/08	2.967	859	565	635
totaal	31.358	7967	5062	45.930

11. Conclusies

Van de **56** te halen streefdoelen in 2010 (zie de tabel "Streefcijfers LOGO-AANVRAGEN" in hoofdstuk 4) zijn er in 2008 al **35** gehaald en een **6**-tal binnen handbereik.

Bij de goedkeuring voor de verlenging van het project op 8 juli 2005 gaf de Vlaamse regering door die streefcijfers te kennen dat de meeste aandacht moest gaan naar werving, dus naar beginnende scholen. De Vlaamse regering vindt het belangrijk dat heel veel scholen op een degelijk basisniveau aan milieuzorg werken. Dat scholen uiteindelijk ook een tweede logo, een derde logo of de groene vlag halen (d.w.z. hun milieuzorgwerking uitbreiden, verdiepen en verankeren) is zeker niet onbelangrijk, maar komt niet op de eerste plaats.

Het aantal scholen dat een milieubeleidsverklaring heeft ondertekend is zodanig gegroeid dat het streefdoel van 2010 al is gehaald. Zowel voor het basisonderwijs als voor het secundair zijn die cijfers in het *totaal* al gehaald (en voor enkele provincies voor het secundair binnen handbereik).

De cijfers tonen ook aan dat, wat het basisonderwijs betreft, het streefcijfer van het aantal logo 1-scholen nog niet bereikt is. Er hebben wel al **1180** basisscholen een aanvraag voor een eerste logo ingediend, maar het streefdoel is **1524**. Dat heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat basisscholen later ingestapt zijn.

De tendens blijft dat MOS-scholen meer begeleiding op maat van de school krijgen. De meeste scholen vragen ondersteuning bij het opmaken van hun logodossier.

MOS en de NME-diensten van de provincies organiseren samenwerking en overleg met gemeenten, organisaties die aanverwante of identieke thema's behandelen (Kleur Bekennen, PROTOS, GREEN, Velt, de LOGO'S, Globelink, Wereldwinkels, milieuorganisaties...), andere provinciale diensten en NME-centra.

Het MOS-netwerk blijft groeien.

MOS-scholen realiseren milieuwinst. Er wordt minder afval geproduceerd, heel wat materialen worden opnieuw gebruikt, het afval wordt goed gesorteerd en de hoeveelheid restafval slinkt aanzienlijk.

Scholen besparen op hun afval- en energierekening.

Er wordt meer gefietst en te voet gegaan en gebruik gemaakt van het openbaar vervoer.

Scholen gebruiken minder water en vervuilen minder.

Moestuintjes, educatieve vijvers, openluchtclassen, takkenwallen, educatieve leerpaden... verschijnen overal.

Leerlingen van MOS-scholen tonen bereidheid om mee verantwoordelijkheid te dragen voor het milieubeleid van de school. We beseffen dat niet alleen MOS het milieubewustzijn en het gedrag van leerlingen tegenover het milieu bepaalt. Heel wat andere factoren spelen daarbij een rol: o.a. de ruime context en het pedagogische klimaat van de school, de opvoeding thuis en maatschappelijke tendensen. Maar het is net dat pedagogische klimaat van de school dat door MOS in positieve zin beïnvloed wordt. MOS legt de nadruk op een ecologisch verantwoorde levenshouding en op de ontwikkeling van competent milieugedrag.

In een MOS-school leren leerlingen niet alleen milieuafspraken maken en naleven, ze gaan ook opvattingen, eigen gedrag en gedrag van anderen kritisch in vraag stellen. MOS-educatie richt zich op persoonsvorming.

Participatie of betrokkenheid blijft essentieel voor een goede MOS-werking. We zijn ons bewust van het feit dat heel wat scholen op dat gebied nog een lange weg af te leggen hebben. De reële invloed van leerlingen in de milieuwerkgroep is soms minder groot dan MOS wel zou willen. Leraren moeten (een deel van) de verantwoordelijkheid nog meer durven leggen bij de leerlingen en hun standpunten en meningen naar waarde schatten. Pas als leerlingen voelen dat hun stem telt, zal de motivatie sterk genoeg zijn. Leraren moeten ook durven het creatieve proces in handen van de leerlingen te leggen en van op de achtergrond ondersteuning te bieden. MOS zal dat blijven benadrukken en blijven uitdagingen poneren om mee de educatieve aanpak op scholen te vernieuwen en het zelfsturende vermogen van leerlingen te versterken.

MOS positioneert zich nu meer in het kader van DUURZAME ONTWIKKELING.

Duurzame ontwikkeling bouwt bruggen. Tussen nu en later: het gaat om behoeften van mensen nu en van toekomstige generaties. Tussen hier en daar: het gaat om wereldwijde samenwerking. Tussen sociale, economische en ecologische ontwikkeling: het gaat om mensen, welvaart en de toestand van onze planeet.

Daarbij komt het erop aan termen als juist en verkeerd te mijden. Iets is niet òf duurzaam òf niet duurzaam. Het is ingewikkelder dan dat. Maar dat maakt het begrip net zo attractief voor educatieve doeleinden. Educatie is immers eerder reis dan bestemming, het einddoel ligt niet vast. De uiteindelijke keuze is aan de lerende. Educatie veronderstelt actieve participatie van die lerende in het leerproces. Nuances en tegenstellingen mogen we daarom niet elimineren. Ze zijn juist noodzakelijk om op persoonlijke gronden te kunnen beslissen en te leren omgaan met tegengestelde belangen, normen en waarden. MOS wil immers kritische mensen vormen die constructief meewerken aan een wereldsamenleving waarin alle mensen (nu en in de toekomst) hun rechten hebben en waarin geweld, sociaal-economische ongelijkheid en rooibouw op het milieu daadwerkelijk worden teruggedrongen.

Colofon

Vlaamse overheid
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Afdeling Milieu-integratie en –subsiëringen
Project MOS
www.milieuzorgschool.be, mos@lne.vlaanderen.be

⊙ MOS-coördinatie

Nele Dillen, Katrien Van Poeck, Ines Van Regenmortel, Eric Craenhals

⊙ MOS-begeleiding

Elke Hermans, Katrien Hoeylaerts, Veerle Moons (Antwerpen); Sandra Diris, Hilde Boiten, Johan Lambrix, Rudo Vanhees (Limburg); Mike Stoens, Sandra Vandevelde (Oost-Vlaanderen); Herwig Kevelaerts, Lien Loonbeek, Philippe Moreau, Veerle Lievens (Vlaams-Brabant); Donald Dupon, Lieve Maes, Emanuel Demey (West-Vlaanderen); Paul Renders (Brussels Hoofdstedelijk Gewest)

⊙ MOS-begeleidingscommissie

Marc Cherretté (voorzitter), Eddy Loosveldt, Gike Neels, Jan De Boe, Martine Lietaert, Bertie Vanderlee, Klaartje Van Loy, Wim Mestdagh, Brigitte Pycke, Guy Scheijnen, Dirk Coolsaet, Dirk Francken, Willy De Herdt, Jos Van de Velden, Willy Sleurs, Rik De Laet, Philippe Van de Velde, Dirk Demeyere, Ines Van Regenmortel, Katrien Van Poeck, Nele Dillen, Eric Craenhals

⊙ Redactie en eindredactie

Eric Craenhals

⊙ Vormgeving

Diane De Smet

⊙ Verantwoordelijke uitgever

J.-P. Heirman, Secretaris-generaal
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Koning Albert II-laan 20 bus 8
1000 Brussel

⊙ Depotnummer

D/2008/3241/371

⊙ Uitgave

december 2008